SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XIII. — ČÍSLO 7—8.

Za Jozefom Škultétym

Začiatkom tohto mnohonásobne pamätného roku — 19. januára 1948 — odišiel zpomedzi nás vo vysokom veku dokončených 94 rokov nestor slovenskej vedy Jozef Škultéty. V posledných rokoch svojho života nemohol už mať aktívnu účasť v našom kultúrnom dianí, ale i svojou prítomnosťou medzi nami pripomínal nám spoločné tradičné hodnoty, ktoré prevzal od štúrovcov, opatroval i bránil v ťažkých časoch a po národnom oslobodení ďalej podával mladším generáciám. To bolo jeho životným poslaním s dnešnej perspektívy.

Keď sa Jozef Škultéty chystal do života, pre slovenského vedeckého pracovníka v Uhorsku neboly vhodné podmienky. Svoju literárnu činnosť začínal v starších časoch obvyklým spôsobom — beletriou. Ale hneď od začiatku, keď po štúdiách v Revúcej a v Pešti a po niekoľkých rokoch, strávených v učiteľskej a úradníckej službe, stal sa redaktorom z povolania, v Národných novinách a v Slovenských pohľadoch bránil slovenské stanovisko na všetky strany vedeckými argumentami. Ako sám často vyznával, veda bola mu len nástrojom v národnej práci, nie sama cieľom. Na to študoval slovenskú minulosť i prítomnosť ako kultúrny historik a filolog v širokom slova smysle, využívajúc pritom nové výsledky slovanskej filologickej práce.

Vo svojej mnohostrannej činnosti podstatnú časť svojho teoretického štúdia i praktickej starostlivosti venoval národné-

mu jazyku Slovákov. Slovenčinu pokladal za symbol a záruku slovenskej národnej jednoty. Sledoval dejiny slovenského jazyka a so S. Czamblom, ktorý mal dobrú odbornú prípravu jazykovednú, vedecky spracúval súčasnú jeho spisovnú normu. — V praxi ako redaktor a upravovateľ slovenských kníh a časopisov, ktoré vychodily v Turčianskom Sv. Martine, uplatňoval čistotu a rýdzosť slovenčiny. Bude úlohou ďalších našich štúdií kriticky zistiť, akými zásadami sa spravoval, aké vzory mal pred sebou a ako ich nasledoval. Tu nám prichodí zdôrazniť predovšetkým kladné stránky jeho osobnosti a pripomenúť na niekoľkých príkladoch to, čo v jeho prácach a snahách pri pestovaní spisovného jazyka je i dnes živé a hodné nasledovania.

Jozef Škultéty bol p u r i s t a v tom, že sa staval proti germanizmom a iným cudzím prvkom alebo i zle tvoreným slovám v slovenčine. Ale i v jeho purizme je niekoľko čŕt, ktoré ho stavajú do priaznivého svetla i našim časom. Keď napríklad písal proti slovu učbár, *ktoré vzniklo na revúckom gymnáziu miesto medzinárodného* profesor, *veľmi jasne povedal zásadu podnes platnú: (Malé národy) „nemúdre usilujú sa zbaviť svoj jazyk i slov internacionálnych, každému vzdelanejšiemu človeku známych, srozumiteľných. Vymýšľaním nových slov jazyk nezíska ničoho — naopak, robí sa bledým a žargonovitým" (SP XXXVI, 1916, 228 a n.). Podobne posudzoval slovo „obnos" ako kalk podľa nemeckého* Betrag *miesto medzinárodného* suma, *slovo „pravotár" proti medzinárodnému* advokát *a podobne. I v dnešnej teórii spisovného jazyka platí zásada, že takzvané europeizmy zo spisovných jazykov netreba odstraňovať.*

Pri puristickej práci hľadel na ostatné slovanské jazyky. Keď posudzoval slovo „válka", ktoré sa podľa češtiny začalo zriedka používať popri vojna *i v slovenčine, zistil najprv, že sa ono ani v súčasnej slovenčine, ani v starších textoch nepoužívalo, ale potom sa rozhľadel i ďalej po ostatných jazykoch slovanských. Okrem češtiny slovo „válka" má len poľština. Juhoslovanské a východoslovanské jazyky majú slovo* vojna. *A tak i tu si overil svoje presvedčenie, že slovenčina je síce v podstate západoslovanský jazyk ako čeština a poľština, ale má i niektoré zjavy prechodné, keďže je postavená v centre Slovanstva.*

Pre ohľad na iné slovanské jazyky, ale i na naše vlastné

tradície Škultéty odmietol radikálne zásahy do slovenskej pravopisnej sústavy („Dajme my tomu pokoj!"). Mal svoje osobné pravopisné, gramatické i slovníkové zvláštnosti, ktorých sa ťažko vzdával („horno-oravský", „postriedok" atď.). Základ osobného jazykového úzu bol i v nárečí gemerskom. Pri jeho ďalšom formovaní podstatný podiel malo prostredie revúckeho gymnázia a prostredie turčianske. Stopy nárečia rodného Gemera nachodíme najmä v jeho slovníku, napr. v dôslednom používaní slov pozde, pozdejšie. *Ale inak v jazykovede — ako i v iných odboroch — v našich pomeroch ukázal sa vzácne kritickým pracovníkom. Bol si dobre vedomý potrieb a funkcie spisovného jazyka. Odsudzoval snahy jednotlivcov, ktorí by chceli všetky zvláštnosti svojho rodiska nanútiť spisovnému jazyku. Spisovný jazyk ako spoločný všetkým príslušníkom národa bol mu nielen každodenným nástrojom na dorozumievanie, ale posvätnou hodnotou národnou. Celú jeho osobnosť harmonicky prenikal vedecky triezvy rozum i horúci cit — láska k národu. Tieto jeho osobné vlastnosti prejavily sa i v jeho pomere k slovenčine.*

Časopis Slovenská reč stráca v Jozefovi Škultétym svojho bývalého redaktora a inšpirátora, Jazykovedný odbor Matice slovenskej svojho bývalého predsedu a čestného člena, naša jazykoveda ako i celá slovenská veda čelného svojho reprezentanta. Jeho pamiatka ostane nám živá v jeho diele. *E. J.*

Jazykové vzdelanie a výchova ako prameň jazykovej kultúry

JOZEF ŠTOLC

Sťažovali sme sa a sťažujeme sa ešte vždy na veľké nedostatky, ktoré badáme pri používaní slovenského spisovného jazyka v širokej životnej oblasti. Veľkú starostlivosť sme už venovali a venujeme ešte stále otázkam jazykovej správnosti a otázkam pravopisným. A predsa vidíme, že vo všeobecnosti stav, aký je, nás neuspokojuje, ba ani nemôže uspokojiť. Naša jazyková prax vykazuje veľké nedostatky i v pravopise, i v slovníku a najmä v gramatických znalostiach. V oblasti syntaxe

a bezprostredne s ňou súvisiacej štylistiky môžeme zistiť priam nevedomosti. Nezdá sa, že by tento súd bol uprílišnený. Len sa poobzerajme po časopisoch a najmä po dennej tlači, po knihách, po úradoch. Zistíme, že nedobrý stav v používaní jazyka nemôže nikde inde mať svoju príčinu ako v nedostatočných vedomostiach a v nedostatočnej jazykovej výchove.

Tak sa zdá, že situácia sa tu nezmení k lepšiemu skôr, kým sa nesiahne priam na korene skutočností, ktoré sú jedinou a priamou príčinou neutešeného stavu v používaní slovenčiny ako spisovného jazyka.

Po vojne ukázala sa snaha reformovať pravopis. Reforma sa odôvodňovala ako vec potrebná hlavne s hľadiska pozdvihnutia jazykovej úrovne v širokých vrstvách verejnosti. Snaha táto, ako vidno, zaspala hlavne preto, že zainteresovaná verejnosť neprejavila dostatočné porozumenie pre úpravu doteraz platných pravopisných pravidiel a tým menej preukázala ochotu k prijatiu radikálnejších zásahov do terajšieho pravopisného systému.

So svojej strany pochybujem, že by pravopisná úprava alebo radikálnejšia reforma mohla za daného stavu spôsobiť znateľný obrat k lepšiemu. Predsa len pravopisné poučky a vôbec celý pravopisný systém je napokon vec vonkajšia a sama v sebe neobsahuje vnútorné zákonitosti, ktoré robia jazyk jazykom. Zachycuje iba v základných črtách súbor pravidiel, ako graficky zachytiť fonickú stránku hovoreného slova.

Prichádza mi na um porovnanie so záznamom hudobným. Hudba nie je na papieri, nie je v notách, je inde. Ani jazyk nie je na papieri. Je inde. Jeho vnútorné zákonitosti sú primárnym producentom jazykového prejavu, ktorý sa realizuje, pravdaže, aktom hovorenia. Záznam na papieri je až treťoradá vec.

No zdá sa, že existuje u nás sklon urobiť z veci treťoradej vec prvoradú a pozabudnúť na to, čo má podstatnejší význam, význam vnútornojazykový a primárny. Z otázok pravopisných v praktických dôsledkoch ako by sa bola urobila otázka slovenského jazyka. V zachovávaní pravopisných pravidiel sa vidí preto mimochodom dokonalé splnenie všetkých tých životných a morálnych zaviazaností, ktorými je človek povinný voči sebe a voči spoločnosti ako úzadiu vlastnej osobnosti. Celý jazykový

problém a hlavne problém jazykovej kultúry slovenskej a jej rýdzosti vyústil takto napokon vo vyziabnutej a suchej schéme pravopisu. V širokej verejnosti jazyková krása, správnosť, čistota ap. splýva azda celkom iba s požiadavkou zachovať pravopisnú normu a verí sa tomu, že napr. v ovládnutí pravidla o písaní *y* skrýva sa najvyššia možná a dosiahnuteľná jazyková dokonalosť, ako by to bola najvyššia ambícia na tomto poli. Touto psychózou sú dnes zachvátené ešte aj vrstvy, od ktorých by sme očakávali tvorivú účasť na poli nášho jazyka. Ešte aj dnes pozorujeme v širokých radoch úradníctva náladu, ktorá by sa dala charakterizovať ako zmŕtvenie na stupni mechanických prostriedkov. Niektorí inteligenti jazyk za nič viac nemajú ako za akýsi kováčsky mlat, ktorý treba používať skutočne iba po remeselnícky, bez ducha a nadšenia, bez účasti osobnosti a bez pocitu morálnej zodpovednosti a hanby za ukutý výtvor. A skutočne, ak si všimneme hodnotu jazyka komunikatívneho v administratíve, v obchodnej korešpondencii, v dennej tlači, ba aj v oblasti jazykových prejavov s vyšším zamierením, musíme s poľutovaním konštatovať, že v mnohých a v mnohých prípadoch nemožno jazykový prejav pokladať za iné ako za sfušovanú učňovskú prácu, hrubú a neforemnú, tvorenú bez úcty k materiálu a bez účasti lásky k dielu a k práci.

Takýto stav v našej jazykovej kultúre nie je náhoda. Vyplýva organicky z celkového životného rozpoloženia nášho národného spoločenstva a z celej reťaze rozmanitých činiteľov, ktoré tvoria navzájom akýsi začarovaný kruh. Nepomohlo by, keby sme hľadali chyby iba mimo jazyka, vo vonkajších okolnostiach. Vec by sa sama v sebe nenapravila. Treba preto zasiahnuť tam, kde je podstata a prameň chyby. Tie treba hľadať predovšetkým v nedostatočnom jazykovom vzdelaní a v nedostatočnej jazykovej výchove.

Jazykové vzdelanie a jazyková výchova nás vedie do školských lavíc. Teda tu treba zasiahnuť predovšetkým a náležite. Len škola môže urobiť prevrat v tomto ohľade. Ak zo školy vyjdú netvorivé jazykové subjekty, darmo sa budeme snažiť nedostatky v jazykovej kultúre odstrániť prostriedkami mimo školy. Systematický postup školského vyučovania a výchovy, rozvážnosť, metodická primeranosť a časový rozvrh umožňujú

jednotlivé poznatky upevniť a zatriediť v jazykovom povedomí natoľko, že priam srastú s povedomím osobnosti a stanú sa súčiastkou jej súcnosti. Naša lingvistika, aj teoretická, má teda, ba je to jej prvoradá povinnosť, účinne zasahovať do otázok jazykovej výchovy a vyučovania. Nateraz sme svedkami toho, že výchovná a vyučovacia stránka sa celkom uzaviera pred zásahom teoretikov a ostražito stojí ako by v obrane svojej domény. Na druhej strane však pozorujeme istú nechuť zainteresovať sa aj do praktickejších a životnejších otázok. Prax bez teórie neobstojí. Ale to platí aj naopak. Teória sama pre seba nemá smyslu, ani ceny. Medzi jazykovými teoretikmi a jazykovými pedagogmi musí byť kontakt čo najužší. Keby to nebolo, mohol by prísť taký stav, že by jazykové vyučovanie zaostávalo na starých tézach, že by ustrnulo a stalo sa neživotným a napokon aj azda nepotrebným, zbytočným. Nábehy k tomu sú už zrejmé, a práve preto, že je to vec veľmi nebezpečná, ale aj zahanbujúca, upozorňujeme na ňu.

Ale toto všetko možno vyjadriť aj ináč a ak by sme mali použiť hesla, tak by sme ho povedali jedným slovom veľmi vážne a veľmi dôrazne: Učiť sa! Ako voláme po tom, aby teoretická jazykoveda sostúpila občas so svojho vysokého koňa a riešila aj otázky každodenného jazyka, predovšetkým však otázky učebníc so stránky odbornej, rovnako musíme zdôrazniť, aby sa jazyk ako systém poznával a potom rešpektoval. Povedzme, že pravopisné pravidlá sú dnes alfou a omegou celej jazykovej kultúrnosti u nás. Ale koľkí si tieto pravidlá ani neprečítali, nepreštudovali a jednotlivé poučky si nezapamätali! A čo máme povedať na vedomosti o celom gramatickom systéme? Koľkí inteligenti, teda v jazykovom ohľade tvorivé subjekty, môžu povedať, že dokonale poznajú gramatický systém svojho spisovného jazyka? Sotva by ich bolo mnoho. Často a vo veľkej miere nie je chyba v nich samých, lebo to všetko im mala dať škola. Keď sledujeme jazykovú úroveň inteligentov, ktorí absolvovali našu školu stredného stupňa či už všeobecnú, alebo odbornú, až veľmi zaráža neznalosť najzákladnejších gramatických pojmov. Čo títo ľudia teda za osem rokov na hodinách slovenčiny robili, alebo čo s nimi robili? Povedzme, že sa na

isté termíny a definície ľahko zabúda. Ale môže sa zabudnúť na pravopis, ktorý je každodenným chlebíkom študenta až po matúru a potom zasa každý deň ho používa, či ďalej študuje, či pracuje v úrade alebo v inom primeranom zamestnaní?

Cieľom jazykovej výučby a výchovy nie je iba pravopis, ale aj — a azda vo väčšej miere — snaha po slohovom výcviku, po obratnom a uhladenom vyjadrovaní sa svojským slovenským spôsobom. Slovenčina má svoje syntaktické zákony, má svoje vyjadrovacie formy. Tie nestačí iba obdivovať u iných, treba ich užívať vo vlastnom vyjadrovaní. Pri čítaní novín a hlavne prekladov človek má niekedy dojem, že číta niektorý západoeuropský jazyk, hovorený po slovensky. V takýchto textoch často okrem slovenského slovníkového materiálu a tvaroslovia niet celkom ničoho zo slovenského jazyka. Svoju jazykovú vzdelanosť zakladáme často na cudzích syntaktických vzoroch, ktorých sme ochotní pridržiavať sa až otrocky. No treba si uvedomiť, že takýmto činom zrádzame svoju vlastnú reč a svoju vlastnú jazykovú kultúru, lebo vlastne už myslíme cudzo. Preniknúť tieto vnútorné syntakticko-štylistické a často ani vedecky ešte nie dostatočne vystihnuté vnútorné zákonitosti jazyka, to je smysel jazykového vzdelania a jazykovej výchovy. Najväčším pomýlením teda je, keď problém jazykovej kultúry a vyspelosti sa zjednodušuje natoľko, že sa uvádza skoro výhradne na oblasť pravopisnú alebo lexikálno-puristickú. Nie je síce ani toto ľahostajné a celkom vedľajšie, ale sú veci omnoho dôležitejšie, podstatnejšie a pre jazykovú kultúrnosť významnejšie. Preto v každom prípade treba žiadať od učiteľov jazyka na všetkých školských stupňoch, aby hľadeli vyučovanie odmechanizovať, aby sa zbavili neživotnej šablóny, ktorá ubíja akýkoľvek rozlet a svojský individuálny vzrast. Ten je až veľmi potrebný pre rozmach a uplatnenie rozrastajúcej sa mladej osobnosti. Neslobodno preceňovať pravopis a v jeho mene zabúdať na opravdivý život jazyka.

Spomínam si na príhodu zo svojej stredoškolskej praxe. Pri rozhovore o odstránení *y* istý profesor slovenčiny sa postavil proti a vážne vyhlásil: ‚Keď odstránime *y*, čo budeme potom učiť?' — Prípad typický a veľmi charakteristický, ale

súčasne aj tragický, pokiaľ ide o lingvistické vzdelanie tohto profesora. Veď na mieste by tu bola otázka, či tento profesor vedel učiť aj iné okrem práve *y*.

Nepremárniť teda — prosto povedané — osem rokov na strednej škole zväčša „ypsilončením" a podobnými nepodstatnými vonkajšími pravopisnými a grafickými drobnosťami, ale radšej zámerne viesť sverenú mládež na podklade syntetického chápania jazykového systému a syntaktických rozborov nie ani tak k naučeniu správnosti, väzby a slohu, ako skôr ustavičným múdro a pedagogicky prezieravo vedeným behom vyučovacích hodín vnútiť zámerne budúcim vzdelancom slovenským dobrý zvyk dobre a uhladene sa vyjadrovať. Tento dobrý zvyk musí srásť s osobnostnou podstatou. Iba tak sa stane produktívnym činiteľom v našej jazykovej kultúre.

Myslím, že s mimoriadnym úsilím treba pestovať jazykový cit, ktorý už v oblasti podvedomia môže blahodarne preventívne pôsobiť na organizáciu jazykového prejavu. Spoliehať sa iba na suché rozumové formulácie nemožno, lebo tie často iba nariaďujú, ale nepresvedčujú. Vychovať a vyučiť tvorivé osobnosti, osobnosti s jazykovej stránky plno aktívne, jasné a životom zakotvené v najhlbších základoch slovenskej národnej prirodzenosti. To je cieľ vyučovania a jazykovej výchovy. A raz budeme musieť dospieť k tomuto cieľu, ak nemá nastať devalvácia vyšších sociálnych funkcií našej spisovnej reči. Nie je zriedkavým úkazom, že sa dnes sotva napíše strana textu bez toho, že by pisateľ nepozrel aspoň dvadsaťkrát do pravopisného slovníka. Jazyková kultúra tohto typu neprúdi v žilách osobnosti ako živá krv, ale sugeruje pocit menejcennosti, malosti, vlastnej jalovosti. Z komplexu menejcennosti sa nikdy nerodily výboje. Treba preto budovať od základu pevne a solídne. Tieto pevné základy a solídna stavba sa začína pri vyučovaní a pri výchove už od ľudovej školy.

No táto požiadavka predpokladá na druhej strane takých vychovávateľov a učiteľov, ktorí by sami mali predpoklady metodicky aj vecne doviesť vec k úspešnému koncu. Je naše učiteľstvo v tomto ohľade na výške? Prešlo strednou školou, ktorá mu nedala mnoho, prešlo vysokou školou, kde už nebolo času na jazykové vzdelanie v pravom slova smysle. Preto sa treba

obrátiť na najvyššie naše učilište a žiadať prehĺbenie štúdia slovenského jazyka, aby sa tu odchovali vynikajúci pedagogovia stredoškolskí, ktorí majú v moci všetku inteligenciu a okrem toho formujú jazykovo vo veľkej miere aj učiteľstvo nižších škôl.

Ale tu spoznávame nový nedostatok. Slovenská jazykoveda má pred sebou množstvo úloh teoretických i praktických, pedagogických i výskumných. Pracovné ohnisko, v pravom slova smysle naozaj štedro produktívne, nemôže byť nikde inde, iba na univerzite, ktorá jediná poskytuje neobmedzené pracovné možnosti v tomto smere. Naproti tomu zisťujeme, že tu je dnes pre slovenský jazyk (okrem literatúry) spolu jeden profesor a môžu byť podľa nateraz platných poriadkov nanajvýš dvaja. Je ľudsky vôbec možné, aby títo dvaja ľudia mohli uniesť všetko to bremeno, ktoré na nich kladie jazyková kultúra trojmiliónového národa? Je jasné, že rozliční iní jazykovední pracovníci, ktorí sú umiestení v iných inštitúciách, nikdy neprinesú do slovenskej jazykovej kultúry to, čo môže priniesť človek absolútne odbremenený od akýchkoľvek iných povinností a záujmov.

Treba teda začať nie s policajným odstraňovaním nesprávnych firemných tabúľ a pod., ale pristúpiť k rozhodnému činu priam pri prameni, lebo tu treba začať rozväzovať uzol. Keď z univerzity odíde do života schopný stredoškolský profesorský dorast, ktorý bude vedieť okrem *y* učiť ešte aj o iných dôležitých partiách gramatiky, syntaxe a štylistiky, potom budeme pri odstraňovaní nedostatkov v slovenskej jazykovej kultúre už na správnej ceste. Je vylúčené, aby neprišiel kladný výsledok. Pravda, na tento výsledok by sme museli niekoľko rokov počkať. No nedočkavosťou a narýchlo robenými dočasnými opatreniami vec nevyriešime nikdy.

Zo slovenských miestnych názvov

JÁN STANISLAV

Imbreg—Ja(m)brich—Jabriková.

Dedina *Imbreg* leží v Trebišovskom okrese. Meno *Jambrich* je zas priezvisko, ktoré poznám zo Závažnej Poruby v Liptove; je to v susedstve mojej rodnej obce, a preto poznám toto priezvisko. Naoko tieto dve mená nesúvisia, ale jednako len pochodia z toho istého mena.

Obec *Imbreg* sa maďarsky volá *Imreg*. Staré doklady sú: *Ibreg, Imbreg* 1332—7, *Imbregh* 1438, *Imregd* 1444, *Imregh* 1458. Uvádza ich Csánki I, 350, s poznámkou, že r. 1438 bol tu kamenný kostol s kamennou vežou.

Dnešný náš človek by na prvý pohľad ťažko hľadal vysvetlenie týchto mien. Jasné mu bude asi len to, že mená nie sú slovenského pôvodu. Vysvetlenie nájdeme u J. Melicha (*Szláv jövevényszavaink* II, 144—145). Tu sa hovorí o mene, ktoré dnes v maďarčine zneje *Imre,* v slovenčine *Imrich,* hypokor. *Imro.* V staršej maďarčine sa užívala forma *Imbreh, Embre* (1450: *Emebrici*), *Imreh, Imrő, Emreh, Emrő,* potom *Imre, Emre* a ľudovo *Imrek.* V chorvátsko-hlaholskom misáli z konca XV. stor. (Novi) knieža Imrich sa volá *Jembrih kralь.* V starých stredovekých listinách sa volá *Hemricus.* Vo Varaždínskej stolici je obec *Imbrihovec* (dnes *Imbrijovec*). Tieto doklady uvádza Melich.

Podľa úradného registra v Juhoslávii sú obce: *Imbrijevci* a dva razy *Imbriovec* (Imenik-Registar 455). Podľa Rječnika jugslav. Ak. užíva sa osobné meno *Imbrih* i *Emerik,* resp. *Imbro,* a to u kajkavcov (III, 813; VI, 745).

Tu máme celkom jasné vysvetlenie našich mien. *Imbreg* je odchodné od týchto tvarov len tým, že sa končí na *-g.* Všimnime si však, že maď. ľudový tvar má na konci *-k: Imrek.* Zámena *-k/-g* je ľahko vysvetliteľná. Porov. slovan. *grьkъ,* ale maď. *görög,* sloven. *hrčok,* maď. *hörcsög* a i. (Šmilauer, *Vod.* 515). Porov. aj liptovské meno *Velínok,* ale *pod Velíngom.*

Spoluhlásku *-k* máme, pravda, aj v latinskom tvare *Hemericus, Emericus, Emiricus, Emricus, Emenricus* (Melich).

Obec *Imbreg* mala r. 1930 450 Maďarov a 61 Slovákov. Je teda možné, že meno obce je výsledkom maďarského jazykového vývinu.

Celkom inakšie je to pri liptovskom priezvisku *Jambrich*. Všimnime si, že v chorvátčine je tvar *Jembrih*. Tento tvar pochodí, pravdaže, z cudzieho tvaru na *E-*. Pretože slovenčina i chorvátčina nemajú slov na *e-*, pripína sa k nemu protetické *j-* a tak vzniká skupina *je-* v cudzích slovách. V slovenčine okrem toho skupina *je-*, najmä v cudzích slovách, sa menieva na *ja-*; vzniká teda v strednej slovenčine celkom pravidelne tvar *Jambrich*.

Pri Banskej Bystrici je však aj obec *Jabriková*. Neviem, aké sú staré doklady na toto meno. Je však jasné, že tu máme to isté meno, pravda, s eliminovaným *-m-* a so zámenou *-k* za *-ch*. Všimnime si, že medzi dokladmi na *Imbreg* je aj doklad *Ibreg*. Je to asi doklad na fakultatívnu výslovnosť. Zmena *-ich* v *-ik* vznikla najskôr asociáciou so sufixom *-ik*. Inak je tu tiež stredoslovenská zmena *je-* v *ja-*.

A tak teda v staršej slovenčine máme tri formy pre meno Imrich: *Jambrich, Jamrich* a *Jabrik*. Tvar *Jabrik* predpokladá pôvodnejšiu formu *Jabrich*. Útvar bez *-b-* máme v priezviskách *Jamrich, Jamriška*.

Melich vysvetľuje tieto mená z nemčiny. Uvádza nem. *Ambricho* (*Embrico, Imbrico*, písaný tvar *Hembrico*), *Embricho* (cituje Förstemann, *Alth. Namenbuch* I, 80, Zahn, *Urkundenbuch des Hz. Steier* I.). Toto meno, zdôrazňuje Melich, nesúvisí s menom *Henrik*.

Je možné, že slovenské formy **Jembrich* — *Jambrich* pochodia rovno z nemčiny, lebo za nem. *Embricho* by sme v slovenčine po denazalizácii nosoviek mali *Jembrich*. Mohlo by sa predpokladať, že Slováci prevzali toto meno ešte pred denazalizáciou, lebo máme tu *Jabrik-*, ktoré predpokladá staršiu formu *Jabrich-* a táto by mohla byť z tvaru **Jębrichъ*. Vidíme však, že medzi dokladmi na Imbreg je aj tvar *Ibreg*, v ktorom ide zrejme o eliminovanie *-m-* v ťažkej spoluhláskovej skupine. Inokedy sa eliminuje *-b-*. Preto nie je ľahké v *Jabrik-* vidieť pôvodné **Jębrichъ*.

Je tiež celkom dobre možné, že Maďari prevzali toto meno

zo slovenčiny. Staroslovenská skupina *jä-* vyvinula sa v maďarčine celkom pravidelne v *i-: jävor* > *ihar, Järoslav* > *Iroszlou* (Reg. Var.), *Jäzero* > *Izra* atď. (Šmilauer, *Vod.* 508).

Pezinok — Bozín.

V tomto časopise (IX, 193—195) sme vysvetlili meno mesta Pezinka. Chceme tu naznačiť údaj Ant. Václavíka (*Podunajská dedina* 32), ktorý zistil, že ešte pred niekoľkými rokmi ako na posmech sa vravelo Šenkvičanom: „Kamo griješ? Do *Bozina* (Pezinku)?..." Týmto posmeškom, hovorí V., dodnes vysmievajú občanov Chorv. Gróbu.

Uviedli sme doklady, podľa ktorých Pezinok v XIII.—XIV. stor. sa volal *Bozin*. Uvedený údaj ukazuje, že sa tak toto mesto volalo aj v polovici XVI. stor., keď sem prišli chorvátski kolonisti. Keby meno *Bozin* vtedy u Slovákov bolo bývalo mŕtve, neboli by ho Chorváti tu zastihli a neboli by ho zachovali dodnes.

Je zaujímavé, že *Bozin* zanikol u Slovákov, ale Chorváti si ho zachovali v čistej slovenskej forme, kým Slováci užívajú nemeckú formu, prispôsobenú slovenčine.

Chorvátsky Grób.

O tejto obci máme peknú monografiu od Ant. Václavíka, *Podunajská dedina* (Bratislava 1925).

Meno *Grób* nepochodí zo slovan. *grob* ‚hrob'. Je nemeckého pôvodu.

Ľudový názov je dnes *Vajzgrúb*. Maďarsky sa volá Horváth-*Gurab* (Lipszky), Horváth-*Aisgurab* (Václavík 33), nemecky Kroatisch-*Grub, Eisgrub* (Lipszky), latinsky r. 1593 Inferior *Eisgrub* (Václavík). V slovenskej listine z r. 1615 obe obce sa volajú *Wayzgrob* (Václavík).

Beranek (*Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*, München 1941, 15) uvádza doklady: 1553 *Asgurab*, 1593 Inferior *Eisgrub*, 1596 Horvath *Ayzgurab*, 1730 Horvath

Ayszgrub, 1750 Horvath- alias Alsó-*Gurab,* a neskoršie *Vajzgrób, Eisgrób, Kroboth.* Na obecnej pečiatke z r. 1589 je *Aizgrub* (Václ. 34).

Viem, že v Rači sa užíva forma *Vajzgrúb, Vajzgrúbiané* (občania).

Podobné doklady sú aj na Slovenský Grób: Tót-*Ayzgrub* 1553 (Václavík 33).

Václavík (34) hovorí, že pôvodné meno je *Aizgrub* a že pochodí z nemeckej kolonizácie. Myslí, že to pôvodne bola len jedna obec a že význam *Grub, die Grube, Eisgrub, Vajzgrub* ukazuje, že ide o akúsi ľadovú priehlbeň. Poukazuje na Lednicu pri Břeclave, ktorá sa po nemecky volá Eisgrub. Tento výklad bude správny. Beranek (15) uviedol z Bratislavy chotárny názov *Eisgrübel.*

Nie je to však pôvodné meno obce. Václavík (33) uviedol, že prvá zmienka o Chorv. Gróbe je z r. 1399 pod názvom *Krucay.* Beranek (15) uvádza: 1399 *Kruczai, Krucay(?)* (takto). Pramene neuvádzajú. *Magyarország vm. és v. Pozsony vm.* 72 má doklad *Kruczai.*

V tomto mene koncové *-i (-y)* je maďarská privlastňovacia prípona. Skutočným menom je teda *Kruca, Krucza.* Čítame to *Kruca.* Je to privlastňovacie prídavné meno k osobnému menu *Krut* ‚krutý', praslovan. *Krǫtъ.* A tak z útvaru **Krǫt-ja* dostávame v slovenčine po denazalizácii nosovky názov *Kruca.* Je to teda ‚Krutova ves'.

Porov. čes. miestny názov *Krucov.* Inak máme aj čes. názov *Krutěnice* (*MBSPO* 156, č. 159). Porov. aj ruské osobné meno *Krutko* r. 1552 (Tupikov 211), priezviská *Krutov, Krutkovič, Krutikov* (ib. 603). V Juhoslávii sú miestne mená *Kruta, Krute* (Imenik-Registar 570).

Tvorenie sufixom *-ja* ukazuje, že obec je veľmi stará, t. j. je z tých čias, keď sufix *-jь, -ja, -je* bol produktívny. To sú časy okolo X. stor. Týka sa to Chorvátskeho Gróbu, ktorý je starší ako Slovenský a Nemecký Grób.

Šaštín.

Lipszky (*Rep.* 582) zapisuje slovenské meno ako *Šašín* alebo *Šaštín,* maďarské *Sasvár,* nem. *Schossberg.* Beranek

(21) zaznačuje aj *Šášina*. Ľudová forma je *Šaščín*. Nyitra vm. 149 udáva ako terajšiu formu *Sassin*.

Doklady sú: *Saswar* 1218, 1231, *Suawar* 1233, *Sasvar* 1272, *Saaswar* 1335, *Ssachswar* 1493, *Schospurg* 1440 atď. (Beranek). Podľa Magyarorsz. vm. Nyitra vm. 149 je doklad *Sessen* z r. 1288.

Dostal som už niekoľko otázok, z čoho vzniklo toto meno. Mnohí, ktorí vedia po maďarsky, spojujú toto meno s maď. *sas* ‚orol'. Aj Beranek (21, pozn. 104) myslí skôr na tento pôvod než na maď. *sás* ‚šašina'. Možno vraj súvisí so susedným menom ‚Adlersberg'; neviem, čo tým myslí. V monografii Nyitra vm. sa hovorí, že tu asi bola šašina.

V blízkom okolí je viac miestnych názvov podľa porastu: *Cerová—Lieskové, Kuklov* (ku *kúkoľ*), *Brezina, Brezová, Senica, Jablonica* atď. Je teda možné, že aj Šaštín patrí do tohto systému mien.

Tvar *Sašín* by bol odvodený od subst. *šachъ* ‚šašina' príponou *-inъ*. Dnešná forma *Šaščín* (stredosloven. *Šaštín*) by sa odvodzovala z tvaru *šašьka*, resp. sloven. *šaška*, t. j. z deminutíva k *šachъ*. Po pripojení sufixu *-in* sa *-k-* mení podľa I. palatalizácie a vzniká tvar *Šaščín*. V strednej slovenčine sa skupina *šč* mení v *šť* a tak je tvar *Šaštín*.

Porov. v Juhoslávii *Šahovec, Šahovići, Šaš, Šaša, Šašinovec, Šašinci, Šaškinovci, Šaškovac, Šaškovce, Šašnica* a i. (Imenik-Registar 1112—1113). V Čechách je *Šachov* (MBSPO 326).

Na Slovensku sem patrí obec *Šašová* v okr. Bardejov.

Ak je doklad z r. 1288 *Sessen* správny, reprezentoval by starú formu *Šäšin*.

V maďarských dokladoch je *-vár* ‚hrad'. Či tu bol dakedy nejaký hrad, neviem.

Podstatné mená mužského rodu na -úň a -ún

ANTON JÁNOŠÍK

Pri podstatných menách, ako *behún, letún* a pod., Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uzákonily len tvary na *-ún* (str. 67) aj v tých prípadoch, kde prichodí koncovka *-úň* s kon-

covým *-ň* podľa takých nárečí, ktoré presne zachovávajú mäkkosť koncových spoluhlások podľa pôvodu, etymologicky. V tejto veci vlastne prevzaly hotový stav, aký boly uviedly tzv. prvé Pravidlá slovenského pravopisu vo svojej slovníkovej časti.[1] (Vo svojej úvodnej časti sa tejto otázky ani nedotýkajú.)

Takto sostavené pravidlo, ktorým sa výslovne uznávajú za náležité spisovné tvary „podstatné mená na *-ún*" a tvary na *-úň* sa zavrhujú, nijako sa nevidí, najmä keď si uvedomíme, že tvary na *-úň* v tých slovenských nárečiach, kde sa zachovávajú mäkké koncové spoluhlásky, vyskytujú sa spolu so skupinami domácich mužských podstatných mien na *-áň*[2] a *-oň*. Tu prichodíme na to, že také pravidlo, aké sa uvádza v Pravidlách sloven. pravopisu, nestojí na patričnom všeobecnom domácom systéme; v podstate sa opiera len o niekoľko slov nedomáceho pôvodu, o prevzaté knižné slová, ktoré boly do spisovnej slovenčiny prešly s tvrdým koncovým *-ún*. Veď za také možno pokladať aj tri doklady, uvedené k pravidlu: *„behún, pestún, letún"*.

Z nich doklad *behún* naisto môže predstavovať aj nárečovú formu s tvrdým koncovým *-ún*, aká sa nachodí v tých sloven. nárečiach, kde sa nerealizuje systém mäkkých koncových spoluhlások. Oproti forme *behún* býva obdobný tvar *behúň*[3] s mäkkým koncovým *-ň* v nárečiach s mäkkým systémom koncových spoluhlások.*

Ak si len letmo povšimneme celý paragraf „Mužské podstatné mená s príponami *-áň* a *-ún*" Pravidiel slovenského pravopisu, hneď na prvý pohľad pobadáme kontrast, spočívajúci v tom, že podstatné mená na *-áň* sa uzákoňujú na podklade

---

[1] Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1931 uvádzajú podstatné mená len so zakončením na *-ún: krikľún* (161), *okún* (207) atď.

[2] Pri mužských podstatných menách na *-áň* od starších čias sa uznáva mäkkosť koncovky v slovenskej spisovnej reči na rozdiel od podstatných mien na *-úň*. Porov. Martin Hattala, *Grammatica linguae Slovenicae, collatae cum proxima cognata Bohemica,* Štiavnica 1850, str. 40; Ján Dambor ský, *Slovenská mluvnica I,* 5. vydanie, str. 117.

[3] Porov. doklad *behúň* u Ondreja Polonca, SR IX, 20.

* Ponechávame autorove formulácie o „mäkkom systéme koncových spoluhlások", hoci sme si vedomí, že v spisovnej slovenčine — ako ani v stredoslovenských nárečiach — niet mäkkostnej korelácie spoluhláskovej. *Red.*

domácich nárečí s mäkkým systémom a za tým hneď v ich priamej súvislosti odopierajú ten istý systém mäkkosti podstatným menám na *-úň*, hoci obidva typy sú rovnakého tvorenia i jednakého významu s istým pejoratívnym zafarbením.[4]

Túto ich spolupatričnosť nepriamo potvrdzujú aj samy Pravidlá, keď obidve skupiny uvádzajú pospolu v jednom paragrafe a tam na podstatných menách s príponou *-áň* rovno nadväzujú pravidlo o podstatných menách s príponou *-ún*.

Postupne sa tu pousilujeme poukázať, či pri tejto rozdielnosti máme do činenia s nejakou nedôslednosťou, alebo do akej miery je opodstatnená prípadná rozdielnosť, vyjadrená v pravidle pre slovenský spisovný jazyk.

Ako sme už inde pripomenuli, slovenské nárečia so systémom mäkkosti tvoria väčšiu skupinu domácich podstatných mien na *-áň*. Priam takého tvorenia a s mäkkým zakončením na *-ň* je ešte skupina domácich slov na *-oň*. Tu nám prichodí znova pripomenúť, že pri obidvoch skupinách domácich podstatných mien na *-áň* a *-oň* sa všeobecne uznáva mäkkosť koncového *-ň* aj pre spisovný jazyk, kým pri skupine na *-úň* výslovne nie. Tak sa vidí, že to len zato, lebo podstatné mená na *-áň* a *-oň* tvoria dosť silnú skupinu slov, často používaných v literárnej reči, čím sa staly pevne zaužívanými aj v reči spisovnej. Naproti tomu podstatné mená na *-úň* tvoria pomerne malú skupinu slov, zaužívaných v literatúre (žijú zväčša len ako nárečové slová), oproti typom na *-áň* a *-oň*, a tak ich ľahko bolo možné zaradiť do radu spisovných podstatných mien na *-ún* s tvrdým zakončením na *-n*, ktoré však môžu predstavovať v spisovnej reči inú, osobitnú skupinku prevzatých, kultúrnych slov. Tu si treba dobre uvedomiť, že všetky tri typy podstatných mien na *-áň*, *-oň* a *-úň* majú popri vlastnom mäkkom zakončení na *-ň* aj slová cudzieho pôvodu s tvrdým koncovým *-n*.

Podstatné mená na *-áň* sú domáce slovenské slová od pôvodu, čo majú obyčajne pejoratívny, t. j. hanlivý význam, ktorým sa vyzdvihuje nadmieru nejaká nedobrá vlastnosť. Pri

[4] Mužské podstatné mená na *-oň* výslovne za pejoratívne označuje Fr. Oberpfalcer, *Rod jmen v češtině*, Praha 1933, str. 31. Podľa nich za také príde v slovenčine pokladať aj mužské podstatné mená na *-áň* a *-úň*.

obecných podstatných menách tvoria ich inventár zväčša denominatíva, odvodené od podstatných a prídavných mien: *bachor — bachráň, (holé) brucho — (holo)brucháň, hlava — hlaváň, rapy — rapáň, hluchý — hluchán, krutý — krutáň, slepý — slepáň, strapáň* atď. Na deverbatívum je známy doklad: *cigániť — cigáň*. Ako priezviská prichodia denominatíva aj deverbatíva: *Brtáň, Drgáň, Frkáň, Škuláň, Klocháň, Pecháň, Siráň, Štrbáň, Mokráň, Sochán* a iné.

Mäkkosť koncovky *-áň* mužských foriem má silnú oporu v príslušných párových ženských formách s príponou *-aňa: bachráň — bachraňa, hlaváň — hlavaňa, rapáň — rapaňa, hluchán — hluchaňa* atď.

Mäkkosť koncového *-ň* prípony *-áň* vychodí aj etymologicky, čo sme boli na začiatku pripomenuli; treba ju odvodzovať od *jo*-kmeňov: *-áň* z **-anjo* > *-anie* > *-anь*.[5] Za koncové *-nь* príde koncové *-ň* tak isto ako aj pri mužských podstatných menách bývalých spoluhláskových *n*-kmeňov[6]: *deň* z *dьnь, kameň* z *kamenь, plameň* z *plamenь* ap.

Oproti týmto domácim slovám s koncovým *-áň* stoja nedomáce slová na *-án* s tvrdým koncovým *-n*, prevzaté z cudzích jazykov, kde prípona *-án* býva zväčša odleskom latinskej prípony *-ānus*.[7] Na rozdiel od domácich slov s príponou *-áň* nemajú pejoratívny význam: *kaplán, kastelán, františkán, septimán, luterán, partizán, kapitán, Cigán* a iné.

Je zaujímavé, že mäkkosť koncovky *-áň* domácich slov stala sa takou pevnou v povedomí príslušníkov niektorých stredoslovenských nárečí, napríklad turčianskeho, že sa prenáša aj na podstatné mená cudzieho pôvodu na *-án*, častejšie používané v bežnej reči, čím vzniká nárečový tvar *kapláň* za spisovné *kaplán*, všeobecne v ňom rozšírený, a popri ňom aj tvar *luteráň* a *partizáň*, ale to už zriedkavejšie.[8] Pri tvaroch *kapitáň* (za

[5] Porov. Belo Letz, *Kmeňoslovné úvahy* 70 a predtým v štúdii *Naše pejoratíva*, SR III, str. 271.

[6] Porov. Miloš Weingart, *Rukověť jazyka staroslověnského*, svazek I, Praha 1937, str. 167—169.

[7] Porov. Anton Jánošík, *Kvantita cudzích slov, zakončených na spoluhlásku*, SR VII, 143.

[8] Tvar *luteráň* dôsledne počúvam od svojho známeho v Turč. Sv. Martine, rodáka z Turca, a formu *partizáň* od Mateja Štekláča, opatrovníka Ivaškovho rybníka Pod Stráňami v Turč. Sv. Martine.

spis. *kapitán*) a *Cigáň* (spis. *Cigán*) je zmäkčenie koncového *-ň* všeobecnejšie, azda známe vo všetkých slovenských krajoch najmä pri tvare *kapitáň*. Východisko preň treba hľadať vo vyrovnaní s domácimi tvarmi na *-áň* typu *hlaváň, hlucháň* ešte v starších časoch. Vtedy zaiste ako hotové tvary prešly aj do maďarčiny s tou istou výslovnosťou koncového *-ň: kapitány, cigány*. Teda nie sú to maďarské formy od pôvodu, ale prevzaté zo slovenčiny.[9] Tak tvary *kapitáň* a *Cigáň* v slovenčine nie sú maďarizmy. Do prvého prevratu forma *kapitáň* sa udržiavala v slovenskej spisbe, čo zaiste nepriamo podporoval aj vplyv maďarskej vojenskej terminologie. Po ňom vplyvom českej vojenskej terminologie ujala sa forma *kapitán* aj v spisovnej slovenčine.[10]

Podobne mäkká koncová spoluhláska *-ň* má svoje miesto aj v prípone *-oň*. Podľa kvantitatívneho systému pre príponu *-oň* očakávali by sme všeobecné predĺženie samohlásky *-o-* na *ó* > *ô* na spôsob prípony *-áň* ako náhradu za odpadnutý koncový mäkký *-ь*, teda príponu *-ôň*, ktorá sa realizovala a zachováva sa v spisovnej reči v prípade *strigôň*.[11]

Podstatné mená tohto typu predstavujú deverbatíva i denominatíva: *hltať — hltoň, drgoň, cecoň*[12], *mledzoň, kydoň, skydoň*, ‚kto sa ledvým činom kydá (skydá), t. j. hýbe', *brbloň*[13], *chrchloň, odroň, mrvoň, škuloň, corgoň, bruchoň, všivoň, mladoň, Turoň, Sivoň*[14] ap.

Prípona *-oň* je dosť častá v slovenských priezviskách: *Drgoň, Duchoň, Lizoň*[15], *Pisoň*[16], *Treskoň, Štrkoň, Bardoň, Ku-*

---

[9] Porov. Géza Bárczi, *Magyar szófejtő szótár*, str. 151a, ktorý predpokladá niektorý slovanský jazyk.

[10] Porov. Anton Jánošík, l. c. 144.

[11] Tvar *strigôň* je aj v Pravidlách slovenského pravopisu, str. 391.

[12] Doklad u Fr. Oberpfalcera, l. c. 69.

[13] Doklady u Bela Letza, l. c.

[14] Mená volov *turoň, sivoň* upotrebuje M. Kukučín hneď na začiatku svojej poviedky *Veľkou lyžicou:* „Hô, *sivoň*, hejk hore, *turoň*!" (VII[3], 31).

[15] Priezvisko *Lizoň* je známe v Trenčíne.

[16] Priezvisko *Pisoň* je známe na Vrútkach. Základ *Pis-* ukazuje na deverbatívum od *písať*.

boň, Maxoň, Tvrdoň, Staroň, Suchoň, Mudroň, Sadloň, Rohoň, Rosoň, Hroboň, Choboň[17], *Hlavoň, Špaldoň* a iné.

Oproti domácim slovám na *-oň* (*-ôň*) máme množstvo nedomácich podstatných mien na *-on* s tvrdým koncovým *-n*, prevzatých z cudzích, neslovanských jazykov, pri ktorých obyčajne samohláska *-o-* sa predlžuje na *-ó-* a tak popri zakončení *-on* býva — na spôsob cudzej koncovky *-án* — aj *-ón*[18]: *Šimon, Babylon, Anton/Antón, citrón, perón, paplón* ap. Mäkkosť koncovky domácich slov *-oň* (*-ôň*) nevidí sa už taká expanzívna ako prípona *-áň*, aspoň nemáme poruke príklad, že by sa jej vplyvom bolo zmäkčilo koncové *-n* cudzieho slova na *-on*, tým menej slova na *-ón*. Tu mäkkosť prípony *-oň* nepodporujú ani príslušné párové ženské formy, ako sme to videli pri podstatných menách na *-áň*.

Medzi spomenuté dve skupiny domácich podstatných mien na *-áň* a *-oň* (*-ôň*) svojím rovnakým pôvodom mäkkého koncového *-ň* i svojím pejoratívnym významom patria aj podstatné mená na *-úň* tak isto s mäkkým koncovým *-ň*. Najväčšiu príbuznosť preukazujú k typu slov na *-oň* (*-ôň*) už aj tým, že podobne sa aj ony z veľkej časti tvoria od slovies na *-ať*, aj iných: *behať — behúň*[19], *brechať — brechúň* (Kál.)[20], *bryzgúň* ‚kto sa

---

[17] Tvar priezviska *Choboň* uvádza časopis Hlasy z domova a z misií, roč. XXXII, 1946, čís. 1—2, vnútorná strana zadnej časti obálky, stĺpec *a;* priezvisko *Hlavoň* je na vnútornej strane zadnej časti obálky, stĺpec *b*, čís. 12 (toho istého ročníka).

[18] Porov. Anton Jánošík, l. c. 145.

[19] Podstatné meno *behúň* má viac významov: 1. kto dobre beží (človek, kôň), 2. predmet, s pomocou ktorého sa učia deti behať, chodiť, 3. predné kolesá rušňa, 4. vrchný kameň vo mlyne, 5. dlhý koberec, obyčajne na pokrytie chodby, 6. ručička na hodinkách.

[20] Doklady, označené skratkou *(Kál.)*, má slovník Miroslava Kálala *(Slovenský slovník z literatúry aj náreči)* v takomto poriadku: *bodúň* pri hesle bodor (str. 32a), *okúň* pri hesle bolen (33b), *brechúň* pri hesle brechať (39b), *Čechúň* (70a), *hrbúň* pri hesle hrboš (183a), *chechtúň* pri hesle chechliť sa (197b), *krikľúň* pri hesle krik (273a), *letúň* (305a), *lezúň* ‚plaz' (305b), *mäkúň* pri hesle mäkáň (320b), *mrmlúň* pri hesle mrmaj (345a), *ohavúň* (414b), *okúň* (420a), *plakúň* (469a), *rapúň* pri hesle rap (564b), *strachúň* pri hesle strach (647b), *strapúň* pri hesle strap (648a), *škrapúň* pri hesle škrapa(tý) (679b), *škreklúň* pri hesle škrečať (679b), *ťahúň* pri hesle ťahať (704b). — Ostatné doklady som získal najmä od vidieckych žiakov I., III.b a IV.b ročníka Štát. obchodnej akadémie v Turčianskom Sv. Martine v školskom roku 1947/48. Pri sbieraní

zabrýzga', *bodúň* (Kál.), *čaptúň, dristúň* ,kto tára, taraj', *frflúň, hnevúň, hvizdúň* ,jazvec alebo aj človek', *chechtúň* (Kál.), *chrapúň* (Kál.), *chrapľúň, chrchlúň* ,kto stále chrchle, suchotinár', *chripľúň, jachtúň* ,kto stále jachce', *krikľúň* (Kál.), *krikúň* ,malé dieťa, čo kričí, plače', *krivúň* ,kto kríva', *lapúň* ,lapaj', *letúň* (Kál.), *lihúň* ,kto stále vylihuje', *mazúň* ,ušpinené decko', *mľaskúň, mrmlúň* (Kál.), *piskľúň* ,malé dieťa, ktoré pišťí, plače', *plakúň* (Kál.), *revúň* ,decko, čo reve', *sikľúň, sklbúň*[21], *škreklúň* (Kál.), *škrekúň* ,decko, čo škrieka, plače', *šľahúň, ťahúň* (Kál.), *trhúň* ,chlapec, čo na sebe všetko trhá, derie', *vravúň, vreskľúň, vreskúň* ,decko, čo vreští', *vrzúň* ,kto stále hundre', *kopúň* (*škopúň*)[22], *pachtúň* ,kto po niečom pachtí, baží', *smrdúň* ,tchor', *spachtúň* ,kto dlho spáva, spáč', *škerúň* ,kto sa škerí, smejko', *škľabúň* ,kto sa škľabí', *škrepúň* ,kto sa rád škriepi', *mrzúň* ,mrzutý človek', *lezúň* (Kál.), *strehúň* ,kto na niekoho stále strežie', *pasúň* ,pastier statku', *vedúň* ,vodca nejakej skupiny', *zohúň* ,zohnutý človek, shrbený', *gezúň* ,kto gezuje, po-

---

dokladov od žiakov I. OA bol mi na pomoci kolega Alfonz Zauner, ktorý v tej triede učí slovenčinu. Z jeho žiakov bezpečné doklady mi poskytli: Anna Barančeková z Mošoviec (škľabúň, žgrlúň), Jela Gulisová z Turč. Sv. Martina (škrepúň, zvadúň, krivúň, lihúň), Miloš Šparec z Krpelian (vlachúň, lagúň), Oľga Ivašková z Ružomberka (jedúň, chytrúň, ťarbavúň), Rudolf Csanálosi z Vrútok (dristúň, lysúň), Jozef Baka z Valče (trhúň, zohúň, mľaskúň, vedúň, žilúň), Martin Králik z Kysúc (kopúň, plachúň, jachtúň), Mária Krilková z Horného Štepanova (mazúň, revúň, škerúň), Viliam Višňovec z Priekopy (okúň, prachúň, labúň), Jozef Dančo z Priekopy (pasúň, plakúň) a iné. Z III.b OA hojne nových dokladov mi priniesli: Eduard Šoška z Bytčianskej Lehoty (lapúň, tvrdúň, bryzgúň, starúň, lagúň, strehúň, kozúň, kopúň), Jozef Korňan z Dlhého Poľa (chrchlúň, kopúň, kravúň), Ján Holko z Turč. Sv. Martine (šľahúň, hladúň, vrzúň, piskľúň, živúň), Jozef Schrötter zo Sv. Petra (pleskúň), Jozef Fabiš z Prievidze (kopúň), Želmíra Hlavajová z Vrútok (rehúň), Mária Páričková (muchúň) a iní. Zo IV.b nový doklad mi poskytol Juraj Bulla z Ústia nad Oravou (pehúň), Jozef Kriváň z Dolnej Lehoty (ritúň) a ešte niektorí.

[21] Slovo *sklbúň* uvádza Andrej Kmeť, *Veleba Sitna*, Ružomberok 1893, str. 17.

[22] Tvar *kopúň* s významom ,vyrezaný kohút' je známy v západných nárečiach (Bánovce, Trenčín, Prievidza, Veľké Rovné). Obdobný tvar *škopúň* ,vyrezaný baran' žije na Pohroní (Sv. Kríž nad Hronom; ústne Marián Škriniar, úradník MS v Turč. Sv. Martine). — Porov. aj *škopec*, ,vyrezaný baran'.

háňa druhého', *hladúň* ‚hladoš', *jedúň* ‚jedoš', *lagúň* ‚kto laguje, luhá', *prachúň* ‚kto sa rád baví s prachom', *rabúň* ‚kto rabuje, okráda druhého', *rehúň, žgrlúň, bruchúň, Čechúň* (Kál.), *hrbúň* (Kál.), *kravúň* ‚kraviar', *kozúň* ‚kto pasie kozy', *labúň* ‚kto má dlhé laby, nohy', *lysúň* ‚kôň s lyskou', *mečúň* ‚druh ryby', *muchúň, ohavúň* (Kál.), *okúň* (Kál.), *pecúň* ‚pecúch, pecival', *pehúň, pyskúň* (Kál.), *rapúň* ‚kto má rapiny', *ritúň, rohúň, silúň, strachúň* (Kál.), *tlapúň*[23], *vlachúň* ‚kto má veľké vlasy na hlave', *strapúň, škratúň, škrapúň* ‚zemiak, ktorý je poobžieraný od pandráv' (Kál.), *zvadúň, žilúň, belúň, bledúň, dlhúň, drahúň* ‚drahý človek, dráč, čo všetko predražuje', *chytrúň, hluchúň, kratúň, mäkúň* (Kál.), *mladúň* ‚mladý kôň', *plachúň* ‚plachý, bojazlivý človek alebo zajac', *skrahúň* ‚kto je skrahnutý od zimy', *slabúň, slepúň, strakúň, starúň, svetlúň, šedúň* ‚šedivý človek', *tvrdúň* ‚tvrdý človek', *ťarbavúň* ‚ťarbavý človek, ťarboš', *živúň* ‚živé decko' a iné.

Tvary s príponou *-úň* bývajú aj vo funkcii priezvisk: *Bohúň, Drahúň, Gabúň, Kahúň*[24], *Klopúň*[25], *Mihúň*[26], *Strakúň* ap.

Mäkké zakončenie na *-úň* ako systémové pre slovenčinu na rozdiel od českého *-ún, -oun* s tvrdým zakončením mimovoľne uznáva aj František Oberpfalcer, keď vo svojej knihe *Rod jmen v češtině*[27] tvary s príponou *-uň* a *-úň* s mäkkým koncovým *-ň* uvádza v osobitnom odseku ako slová, vyskytujúce sa „ve východních nářečích" češtiny, medzi ktoré podľa svojho osobného chápania zaraďuje aj slovenské nárečia. Z nich pre slovenčinu prichodia iba tvary na *-úň* s príkladmi: *chrapúň, pyskúň, slepúň, Čechúň, krikľúň.*

---

[23] Tvar *tlapúň* s významom ‚kto má veľké ústa' je známy vo Veľkom Rovnom (ústne Jozef Korňan, žiak III.b OA v Turč. Sv. Martine). Základ je tu *tlapa*. Ďalší derivát *tlapačka* s tým istým hanlivým významom ‚veľké ústa' je mi známy aj z bánovského nárečia: Otvor lepšie tú *tlapačku* (úzus). — Nasledujúci doklad *vlachúň* má základ *vlas-*; podobná zmena *s* > *ch* je aj v tvare *nocháň* ‚veľký nos' z bánovského kraja.

[24] Priezvisko *Kahúň* je známe v Uhrovci. Ten istý základ má aj priezvisko *Kahaj* (Horňany).

[25] Priezvisko *Klopúň* je známe v Turč. Sv. Martine (Podháj) (ústne Karol Trtílek, žiak III.b OA v Turč. Sv. Martine).

[26] Tvar *Mihúň* ako priezvisko je známe na Vrútkach (ústne Egon Fail, žiak III.b OA v Turč. Sv. Martine).

[27] L. c. 42.

Na náležité *-úň* s mäkkým *-ň* ako celého typu slov v slovenskom jazyku ukazuje ešte aj ruský tvar *окунь* s mäkkým koncovým *-ь*. Za pôvodnú skupinu *n* + *ь* je v slovenčine striednica *-ň* (*n* + *ь* > *nь* > *ň*). Tento prípad pripomenul Belo Letz z porovnávacej slovanskej gramatiky Václava Vondráka, aby zámerne poukázal na náležitú mäkkosť koncového *-ň* prípony *-úň* slovenského tvaru *okúň* a s tým súčasne aj na náležitosť celého typu slovenských slov s príponou *-úň*.[28] Predpokladá ju taktiež z **-unio* > *-unie* > *-unь*. Okrem neho príponu *-úň* pri tvare *okúň* požaduje aj slovenský prírodopisec Dr. Jozef Martinka.[29]

Belovi Letzovi ako lingvistovi sa nevidí, keď platné Pravidlá sloven. pravopisu zaraďujú medzi tvary nedomáce na *-ún* s tvrdým koncovým *-n* aj živé slová domáceho typu na *-úň*, najmä s pejoratívnym zafarbením. Takýmto činom vlastne trhajú typ domácich slov na *-úň* od domácich typov na *-áň* a *-oň* (*-ôň*), ktoré pevne dovedna drží spoločné tvorenie s koncovým *-ň* a spoločné pejoratívne zafarbenie významu. Túto štrbinu dnešných Pravidiel hľadí aspoň čiastočne zahladiť tým, že sa prihovára za uplatnenie v spisovnej reči aj domácich tvarov na *-úň*, pri ktorých „práve mäkkosť spoluhlásky ako aj pri mnohých pejoratívach označuje potupný význam slova: *krikľúň, mrmľúň, chrapúň, Čechúň*". Podľa neho aj „výslovnosť neraz pýta *-úň*". Takto vlastne dopúšťa používať dvojaké tvary pre jednotlivé domáce podstatné mená od pôvodu, čím vzniká kolísanie: *krikľún/krikľúň, chrapún/chrapúň* ap. Toto kolísanie dáva možnosť aspoň nepriamo uplatňovať všeobecný systém slovenčiny a tým aj typ domácich slov na *-úň*, ktoré prichodia všade v tých slovenských nárečiach, kde sa zachováva systém zmäkčenia koncovej spoluhlásky *-ň*.

Medzi týmito tvarmi výslovnosť koncového mäkkého *-ň* pri podstatnom mene *chrapúň* podporuje aj ženský tvar *chrapunina* (čítaj *chrapuňina*)[30], tvorený ženskou príponou *-ina*, nakoľko vlastný kmeň *chrapuň-* so svojím koncovým *-ň* jednako zneje so základným podstatným menom *chrapúň*.

---

[28] Porov. Belo Letz, l. c.

[29] Porov. *SR* III, 266.

[30] Doklad je z bánovského nárečia: Taká *chrapunina* sprostá (úzus).

Domáce tvary na *-úň* i pri tom všetkom, že sa neuznávajú za spisovné, prebíjajú sa vlastnou expanzívnosťou do spisby: „I kristu, to je *chrapúň*" (Rázus, Svety III², 82), *chvastúňov* (Hv. VIII, 204), neodviedol *kriklúňa* (Kalina II, 148), Kačice... hltavých *škrekľúňov* (Šolt. II, 117), okrikoval... *ťahúňov,* aby rúče držaly brázdy (Kal. I², 116), Prvý sa hlásil Lacko Kopčáni, známy *behúň* (Blaho, Slabí a mocní 319), pobehol som k psej búde, vypustil troch našich *behúňov* (Ondrejov, Horami Sumatry 119) ap. Nedávno vyšla knižočka pre deti s názvom *Pod Šiprúňom* od Milice Medveckej.

Tu mimovoľne prichodí na rad otázka, ako sa načim dívať na tvary *-ún* s tvrdým zakončením, ak raz predsa aj domáce slová na *-úň* s mäkkým zakončením príde uznať za spisovné.

Podľa všetkého tvary, ktoré nezachovávajú príslušné zmäkčenie koncovej spoluhlásky, ako napríklad v tvare *platit* (spis. *platiť*), všeobecne sa označuje za nárečové a priam za také bude treba označovať v našom prípade aj všetky domáce tvary tohto tvorenia s tvrdým koncovým *-n: chrapún, chvastún, krikľún* atď. Veď v spisovnej slovenčine, ako sme už prv pripomenuli, neuplatňuje sa tvrdé zakončenie ani pri mužských podstatných menách voľakedajšieho spoluhláskového *n*-kmeňa, i keď spisovná čeština má pri nich zakončenie na tvrdé koncové *-n: den, kámen, kořen, řemen, plamen, křemen,* lež náležité mäkké zakončenie na *-ň: deň, kameň, koreň, remeň, plameň, kremeň* a iné. Ako im prináleží koncové *-nь* > *-ň,* tak isto patrí aj tvarom od pôvodu domácich slov na *-úň.* V slovenčine obidve skupiny pospolu patria do mužských mäkkých *jo*-kmeňov.

Mohlo by sa azda myslieť, že sa v spisovnej slovenčine tvarmi na *-ún* mal uplatňovať nárečový systém s tvrdým koncovým *-n.* Ale to sotva. Podľa mňa v dnešných Pravidlách sloven. pravopisu pri podstatných menách na *-ún* domáceho pôvodu sa neuplatňuje nárečový systém slov s tvrdým zakončením na *-n,* ale zaiste systém spisovnej reči českej ako pozostatok z prvších čias jej kultúrnej funkcie na území Slovenska, keď u Slovákov ešte zastupovala spisovný jazyk. To je už údelom všetkých spisovných rečí, ktoré nevznikly na prvý raz na vlastných živých nárečiach, ale na podklade už hotových spisovných rečí iných príbuzných národov, že sa z nich do mladšieho spi-

sovného jazyka priberajú aj niektoré silne zaužívané jazykové zvyklosti predošlého kultúrneho jazyka a tradíciou dlhšie sa udržujú v novom jazyku. Obyčajne sú to slová vyššej kultúrnej vrstvy. V našom prípade s nimi sme prevzali celý systém na *-ún* s tvrdým *-n* ako jazykové pravidlo do dnešných Pravidiel sloven. pravopisu.

Tu vlastne máme do činenia s naoko konkurenčnými systémami: 1. so systémom domácich slov na *-úň* od pôvodu, ktoré zhruba mávajú „význam zhoršovací alebo zväčšovací" a 2. so systémom prevzatých kultúrnych slov na *-ún* z českej spisovnej reči, ktoré oproti domácej skupine tvarov na *-úň* tvoria dovedna menší rad. Tieto dotýkajú sa zväčša náboženskej sféry a sú pevne zakorenené v spisovnom jazyku, napr. *pestún.*

V náboženskej spisbe u katolíkov slovo *pestún*[31] sa vzťahuje na sv. Jozefa ako živiteľa a opatrovníka Ježiša Krista. Tvar *pestún* v právnej terminologii dostáva širší význam ‚živiteľ, vychovávateľ, opatrovník svereného cudzieho dieťaťa, obyčajne adoptovaného, chovanca' a je zastúpený aj v spisbe: prvé mu bolo poslať Marienočkiným *pestúnom* na jej opateru (Šolt., Sedemdesiat rokov 49), Deva počúva ... ostatné rady a pokyny čajsi, aké máva *pestún* naporúdzi, keď púšťa chovanca zpod svojej ruky (Kuk. V, 14) ap. V nárečiach, kde sloveso *pestovať* má význam ‚nosiť, varovať dieťa na rukách', býva tvar *pestún*[32] aj v užšom význame ‚kto pestuje, t. j. nosí, varuje dieťa na rukách'. K nemu je utvorená aj ženská forma *pestúnka* ‚varovkyňa dieťaťa'. No tvar *pestúň* so zmäkčeným koncovým *-ň,* nakoľko sa vyskytuje v jednotlivých nárečiach[33], treba pokladať za druhotný, vzniklý z prvotného tvaru *pestún,* kultúrneho slova, silným vplyvom domáceho typu slov na *-úň* v niektorých stredných nárečiach.

S náboženským životom starých Slovákov súvisia slová *Perún* a *Kračún.* Za tvar *Perún* v domácom jazyku máme obmenený tvar *Parom* a za *Kračún,* ktorý sa miestami používa ako

[31] U Kálala je zaznačený tvar *pestún* s tvrdým *-n* z bystrického nárečia.

[32] Napríklad v bánovskom nárečí.

[33] Básnik Ján Botto, rodák z Gemera, má *pestúň* s mäkkým *-ň:* žije *pestúň* — junač tvoja (Spevy, 1880, str. 185). Aj Dr. Jozef Hrabovský pozná tvar *pestúň* z Liptova.

kresťanský termín *Vianoce*[34], prichodí aj tvar *Kračúň* s mäkkým *-ň* na spôsob domácich slov na *-úň.** V literatúre sa vyskytuje u Hronského: Pred *Kračúňom* (Hron., Jozef Mak 29).

Pri forme *Perún* nepoznáme dubletu s mäkkým *-ň;* vlastne ju zastupuje obmenená forma *Parom.* Popri prevzatom tvare *kapún* máme domáce slovo *kopúň.* Tvar *kapún* predstavuje obmenený český tvar *kapoun*[35] v slovenčine, ktorý poznáme aj z českého priezviska *Kapoun.* Na ňom najlepšie sa prejavuje cudzí pôvod prípony *-ún* pre slovenčinu. Upotrebuje ho aj Kukučín: Dobrý štajerský *kapún* (XXV, 49). Robí to azda len zato, že mu nebol známy domáci slovenský tvar *kopúň.*

Medzi skupinu slov na *-ún* azda pre svoj neslovenský pôvod sa dostáva aj podstatné meno *špehún.* Možno, že na koncové tvrdé *-n* tvaru *špehún* zapôsobilo aj cudzie slovo *špión* s blízkym významom. Istú príbuznosť javí s tvarom *pestún* v tom smysle, že obidve slová predstavujú svojím tvarom deverbatíva slovies na *-ovať: pestún — pestovať, špehún — špehovať.* Aj pri podstatnom mene *špehún* sa zjavujú tvary na *-úň* a tým vznikajú dublety *špehún/špehúň,* z ktorých, ako sa zdá, má prevahu *špehún* s tvrdým koncovým *-n* v literárnej reči. Na *špehúň* máme doklad napr. u Kalinčiaka v staršom vydaní Reštavrácie (Povesti I, Turč. Sv. Martin 1851, 98), ale v novšom je už *špehún.*

Uvedené kultúrne slová na *-ún,* aj iné neuvedené, tvoria osobitný rad v slovenskom jazyku pri domácom type slov na *-ún* a tak ich treba chápať ako výnimky zpod domáceho všeobecného zakončenia slov na *-úň.* Na prvý pohľad za takéto výnimky bolo by možno chápať aj priezviská *Vachún*[36], *Pitrún*[37], *Šte-*

---

[34] Porov. tvar *Kračún* u Škultétyho: Výročné vianočné sviatky liptovským Slovákom sú *Hody,* juho-východným *Kračún* (O Slovákoch I, 20).

* Dodatočne tvar *perúň* ‚kto sa rád bije' mi zistil ako veľmi zriedkavý u staršieho pokolenia v Mošovciach Milan Mičík, žiak IV.b OA v T. Sv. Martine.

[35] Podobne aj A. Brückner poľské *kapłon* vyvodzuje z čes, *kapoun,* a to zas z nem. *Kapaun* (Porov. Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927, str. 218a). Porov. ešte poznámku 22.

[36] Tvar priezviska *Vachún* v Turč. Sv. Martine vo všeobecnej výslovnosti u tunajšieho pospolitého ľudu zneje *Vachúň* so zmäkčeným *-ň.*

[37] Priezvisko *Pitrún* so svojím tvrdým koncovým *-n* sa uchováva bez

fún[38], *Valún*[39], *Gašparún*[40] ap. s koncovým tvrdým *-n*, keby ich na slovenské územie boli priniesli prišelci z českého jazykového územia. No dobre môžu predstavovať aj nárečové formy, ak svojím vznikom pochodia z nárečí, kde pri ich vzniku nebolo mäkkého systému v koncových spoluhláskach, a tak ani koncovej spoluhlásky *-n*.

Tak isto, ako pri type domácich slov na *-áň* a *-oň* (*-ôň*) máme skupinu cudzích slov na *-án* a *-on*/*-ón*, aj pri type domácich slov na *-úň* (okrem prevzatých kultúrnych slov s príponou *-ún* slovanského pôvodu) vystupuje niekoľko cudzích slov na *-ún* neslovanského pôvodu: *baršún*[41], *dragún, čalún, harpún, jún, kartún*[42], *Neptún, parsún*[43], *sapún, tajfún* a iné. Aj tu niektoré tvary zasahuje mäkká koncovka domácich slov na *-úň*, napríklad *baršúň, dragúň:* pod prsty jemným kvietka *baršúňom* (Hv. V, 50). Tvar *dragúň* má všeobecnú výslovnosť s mäkkým koncovým *-ň* podobne ako vojenský termín *kapitáň*.

Shrnutie: Zo všetkého, čo sme nadhodili, dá sa dobre vyrozumieť, že tvary na *-ún* domáceho pôvodu obstoja v slovenčine len ako nárečové tvary a tak ich nemožno za daných normálnych okolností stavať za všeobecný platný systém pre spisovný jazyk, ale len tvary na *-úň*.

Koncovka *-úň* je opodstatnená: 1. svojím výskytom v spisovnej reči, 2. svojím pejoratívnym významom, ktorý je charakteristický pre typ domácich podstatných mien s príponou *-áň*

---

zmeny v Bánovciach nad Bebravou (Vystrkov), i keď v tamojšom nárečí panuje systém so zmäkčením koncového *-ň* pri obecných podstatných menách tohto typu: *chrapúň, kopúň* ap. Jeho nositeľom bol starý remeselník-sedlár, ktorý zomrel pred niekoľkými rokmi.

[38] Priezvisko *Štefún* zaznamenáva František Šujanský v článku *Osobné a rodné mená slovenské*, Tovaryšstvo I, str. 274b.

[39] Nositeľom priezviska *Valún* je učiteľka, rodáčka z okolia Košíc (Nižný Tejkeš).

[40] Priezvisko *Gašparún* z Borského Sv. Mikuláša uvádza časopis Hlasy z domova a z misií, ročník XXXII, 1946, čís. 12, vnútorná strana zadnej časti obálky, stĺpec *b*.

[41] Tvar *baršún* označuje druh látky, ‚zamat': Biele oplecko pekne sa odráža od tmavého živôtka z *baršúna* (Kuk. IX, 325).

[42] *Kartún* je hrubšie plátno (Ľud. Reichlová-Kuchárikoví, Náuka o odevných látkach I, str. 82).

[43] Slovo *parsún* znamená ‚výzor': „Nuž veď je nie Zuza Sitovie na *parsún*..." (Timrava, Novohr. dedina 94).

a *-oň* (*-ôň*), 3. geneticky, nakoľko koncové *-нь* > *-ň*. Typ domácich slov na *-úň* spolu s typmi domácich slov na *-áň* a *-oň* (*-ôň*) je jednakého tvorenia i jednakého významového okruhu.

V tomto smysle sa žiada celkom zmeniť pravidlo o podstatných menách mužského rodu na *-ún* platných Pravidiel sloven. pravopisu v celom kontexte asi takto:

Podstatné mená mužského rodu na *-áň* majú obyčajne význam zhoršovací alebo zväčšovací, napríklad: *cigáň, dlháň, slepáň, hlucháň, starygáň* a pod. (Chybne: „cigán, dlhán, slepán atď.) — V ženskom rode je krátka prípona: napr.: *cigaňa, slepaňa, hluchaňa* a pod.

Tak isto sú tvorené aj podstatné mená mužského rodu na *-oň* (*-ôň*), napr.: *hltoň, drgoň, odroň, všivoň, strigôň* a pod.

Sem patria aj podstatné mená domáceho pôvodu na *-úň* (nie: „-ún"), napr.: *chrapúň, chvastúň, okúň, krikľúň* a pod. — Ako výnimky s koncovým *-ún* prichodia prevzaté kultúrne a cudzie slová, napr.: *pestún, Perún, jún, Neptún* a i.

Tak sa vidí, že dnešné Pravidlá sloven. pravopisu neprizeraly dostatočne na domáce slová s tvarmi na *-úň*, ale výhradne len na kultúrne slová na *-ún*.

Slovom, za koncové *-ň* v prípone *-úň* v spisovnej slovenčine hovorí nielen tvarová, ale aj významová analogia s príponami *-áň* a *-oň* (*-ôň*): ide zväčša o pejoratíva, kde koncové *-ň* v týchto príponách dodáva slovám viac expresívnosti.

Predminulý čas v slovenčine

JOZEF ORLOVSKÝ

J. Horecký vo svojej recenzii o našej *Gramatike jazyka slovenského** tvrdil, že predminulý čas v spisovnej slovenčine je iba štylistickým variantom, vyskytujúcim sa len sporadicky u niektorých našich autorov. Nechcem sa na tomto mieste za-

* *Nová práca* III, 57—62. Je príznačné pre naše pomery, že odpoveď, ktorú sme ako autori poslali na kritiku Dr. Horeckého, redakcia Novej práce odmietla uverejniť, hoci uznáva, že Horeckého recenzia sa nemala uverejniť.

oberať jeho nevecnou, osobne zamierenou kritikou, ale chcem iba poukázať na nezdôvodnenosť takéhoto tvrdenia, keďže z materiálu je celkom zrejmé, že predminulý čas v spisovnej slovenčine je celkom obvyklý, živý a veľmi bežný slovesný tvar. Neznalosť základných skutočností slovenského jazyka priviedla J. Horeckého k celkom absurdným tvrdeniam, ktoré môžu dezorientovať odborných čitateľov, ale najmä širšiu verejnosť.

Keby J. Horecký bol študoval alebo len sledoval otázku predminulého času v hovorovej reči (nehovorím už o slovenských nárečiach), v dennej tlači a v knižných publikáciách našich popredných spisovateľov nielen nedávnej minulosti, ale aj prítomnosti, nebol by mohol poprieť hojnosť výskytu tohto času v súčasnej spisovnej slovenčine. V pokonnom čase udomácňuje sa v našej lingvistike nežiadúci a nebezpečný zlozvyk, že sa priamo neguje konkrétny jazykový materiál a konštatovania o jazyku sa robia proti skutočnosti. Dokladový materiál o predminulom čase v súčasnej spisovnej slovenčine je v priamom rozpore s nepodloženým konštatovaním J. Horeckého. Potreba vyjadrovať predčasnosť proti minulosti pociťuje sa v slovenčine veľmi živo, ako to môžeme vidieť aj z tohto dokladového materiálu:

Spolok... peštiansky *bol* práve toho roku *zanikol* (SMS XI—XII, 138), Pokiaľ ešte jazykové územie... *bolo súviselo* (SMS VIII, 7), Za takýmto riešením stojí aj Ján Žigo... vo svojom článku, ktorý *bol došiel* na redakciu Slovenskej reči (SR XII, 177), Na dvojitosť rodu pri augmentatívach na -isko *bol* už *upozornil* Vojtech Faměra (SR XIII, 18—19), Tento prípad... sa ešte drastickejšie *bol prejavil* (Verbum I, 451), Samuel Ormis... *sa bol vrátil* z Bratislavy (Hist. sborník IV, 359), Počúval pozorne, a keď páža, čo *bolo dobehlo* s rozkazom od hradnej panej, skončilo, kuchár Geleta zvolal (Slniečko XIX, 75), Ešte *sa* ani *nebola ukázala* prvá večerná hviezdička, už rozvoniavalo po celom zámku (Slniečko XIX, 76), Debnár... nemôže dodať výrobky, ktorých objednávku už *bol potvrdil* (Čas IV, č. 192, str. 3), Evakuoval i so svojou rodinou, keď *bol odpredal*... svoj rodinný dom i so záhradou (Čas IV, č. 250, str. 3), Poľskí archeologovia *boli našli* staré slovanské drevené stavby na ostrove (Čas IV, č. 171, str. 1), V novembri roku

1847 prof. Paul, keď *sa bol dozvedel* o chloroformovej narkóze, robil prvú operáciu s týmto narkotikom (Slov. lekár IX, 517), Ani rok neminul, čo *bol prišiel* z Talianska (SP 42, str. 334), Pred dvadsiatimišiestimi rokmi si *bol vzal* mladuške slovenské dievča jedine pre jeho krásu (SP 45, str. 261), Môj otec raz na prechádzke myjavskými vŕškami *upozornil* ma *bol* na háj, o ktorom povedal, že bol majetkom našich dedov (tamže 501), Potom rozoberá spôsob práce a ducha, ktorý v Čechách *bol* vtedy temer *vymizol* (tamže 515), On len *zistil bol* chorobu (tamže 530), [Terča Filčíkovie] *bola narástla* trochu od vlaňajška (tamže 545), Sú obidvaja žiakmi v kolégiu vo Vinchestri, v tom istom, kde i otec *bol študoval* (tamže 562), Pán prezident ešte dávnejšie celú rodinu S. Viatora *bol pozval* [do Topoľčianok] (tamže 562), Vedľa nej ležala skala, ktorú *boli* chlapci včera *spustili* s vrchu (SP 47, str. 213), Kraviari, ktorí ho *boli zazreli* a dobehli sem, obstali ich a mlčky sa dívali na nich (tamže), Záverečnú (III.) kapitolu týchto svojich rozpomienok *napísala som bola* ešte vtedy, keď... (tamže 221), Musím vyzdvihnúť, že *sme sa boli rozhodli* ísť do Antofagasta, a nie do Punta Arenas (tamže), Vo dvore *bol zavolal* i vyťahujúceho sa a vyzivujúceho Pozora so sebou (tamže 759), 20. XI. 1921 *písal* mi *bol*, dopytujúc sa na Dunaj, časopis, ktorý on *bol* kedysi *redigoval* v Pešti (SP 58, str. 118), Zomiera i suchotinárske a spanilé dievča, krajčírka Marianna, ktorej život *bol zničil* konzul, zneužijúc ju (tamže 125), Janík Rozmar *bol* práve *skončil* teoretické rigorozum (SP 49, str. 279), Červenovlasý [sluha], ktorý ju [pacientku] *bol držal* od predku, položil ju na chrbát, (tamže 282), Asistent Lubeník *bol* jej *zapichol* prázdnu ihlu cez chrbtovú kosť do kanála mozgomiešneho (tamže), Stanislav *bol napísal* (tamže 179), *Bol odbehol* pre nejaké malicherné nakúpenie (tamže 338), Utekal na nástupište, kde práve *bol vhrmel* osobný vlak od Košíc (tamže 340), Ten prsteň *bol daroval* Magde (tamže), Čo som dosiaľ *bola poznala*, to bola iba tma oproti slnečnému jasu (tamže 335), Otvoril potichúčky dvere na veľkej bráne, keď *sa bol poobzeral*, či ho niekto nevidí (tamže 332), Medzitým počalo mrkať a súmrak *bol zaľahol* na všetkých ako mora (tamže 354), I *zaletel bol* v duchu to tej tajomnej čiernej noci (tamže), Hurban Vajanský bez škrupúl

odhodil bol svoje ... advokátstvo (tamže 647), Literatúrou rozvinovať rodnú reč ... už štúrovci z nevyhnutnej potreby *boli uviedli* (tamže), Jozef Škultéty ... v žiackej mladosti i sám *bol patril* do tábora jeho ubijcov (tamže), Vajanský *bol* nás *očaroval* hneď (tamže), Mak *nazrel bol* oblokom odo dvora (Hronský, J. Mak 336), Katru už i mrzelo, že *roztopila sa bola* v žiali práve pred Helenou (Hronský, Chlieb 184), Metodej Chlebko ... druhý raz pozrel na poličku pod hradou, kde *strkol bol* uzlík, čo doniesol od Karasky (tamže 106), *Bolo sa* i *stmilo* (Kukučín IX, 71), Nebolo kmeňa slovanského, aby ho mládež ... *nebola ospievala,* aspoň jedného (Hurban, Štúr I, 70), Stalo sa tak po návštevách u Hadriána II., ktorý už *bol žiadal,* „aby pri omši najprv čítali apoštola a evanjelium rímsky a potom sloviensky" (Stanislav, Kultúra starých Slovákov 11), Už sa ti rtíky *boly objaly* (Sládkovič, Spisy básnické 55), Keď *bol* chvíľu *sliedil* po okolí, sadol si zas spôsobne na všetky štyri (Félix Salten, Bambi 28), Akí to Slovania tvorili Rastislavovu a Svätoplukovu Veľkú Moravu, o tom i v samej slavistike *bola vznikla* konfúzia (Škultéty, Nehaňte ľud môj 3), Nadvládu svoju Svätopluk vtedy už *bol rozprestrel* k severu na Česko (tamže 7), Pravda, v náboženskom názvosloví všetkých nás, Slovákov, Čechov i Poliakov, podnes zachovaly sa stopy jazyka, ktorý u nás v cirkevnom živote *boli zaviedli* sv. apoštolovia Cyril a Metod (tamže 19), V Carihrade cisár Michal, keď od slovanských poslov *bol vyrozumel,* o čo tu ide, hneď rozhodol sa sveriť takú úlohu Konstantinovi filozofovi (tamže), Prvej v Carihrade *boli* ho *použili* naprávať rozum obrazoborcom (tamže 20), Pribina ... na hrade nad Blatnom pokračoval v tom, čo *bol začal* v Nitre (tamže 22), Borivoj, knieža Čiech, *bol sa podrobil* nadvláde Veľkej Moravy (tamže 23), *Bola sa ujala* o ňom (Remešskom evanjeliu) i povesť, že králi francúzski pri svojom korunovaní naň skladali prísahu (tamže 30), Maďari *boli sa zjavili* ešte len na skusy pri dolnom Dunaji (tamže 31), Ich terajšie meno (podkarpatskí Rusi) *bolo sa* už celkom *ujalo* (tamže 33), Maďari ... veľmi *boli podľahli* slovanskému vlivu (tamže 35), Z Ostrihomu arcibiskupská rezidencia ... hneď po 1541-om roku *bola sa preniesla* do Trnavy (tamže 48), A už 1703-ho roku smutne *bolo sa zistilo,* že v Uhorsku žije len 3 milióny duší

(tamže 52), Pritom i moc, ktorú Viedeň *bola dostala* nad Uhorskom, prehrali veľmi skoro (tamže 61), [Viedeň] ztratila všetku moc, ktorú nad Uhorskom *bola dostala* zlomením tureckej moci (tamže), Z Viedne neveľmi *boli podporovali* ich kolonizáciu (tamže 62), Začalo sa odvádzanie na Dolniaky..., len čo *sa bol dokonal* elementárny proces medzi Slovákmi (tamže 64), Ešte 1804-ho roku... protislovanská politika viedenská už *bola začala* mýliť slovenské zemianstvo (tamže 67), Mnoho sa hovorilo o knihe, ktorú o Uhorsku *bol napísal* Franz von Löher (tamže 77), Sydow *bol prišiel* ako učenec študovať podkarpatské kraje (tamže 78), I známy fanatik maďarónsky Béla Grünwald onedlho po Löherovi *bol si zalamentoval* (tamže 79), Predtisský dištrikt... na návrh samého biskupa už vraj *bol vyzval* seniorálnu vrchnosť (tamže 80), Vyššie stavy slovenského zemianstva už *boly začaly* pridávať sa k maďarizmu (tamže 96), Ale Dzierzon *nebol sa* ešte *narodil,* keď náš Jur Fándli... už učil opatrovať včely (tamže 97), Na šťastie, roku 1803-ho evanjelickí Slováci na lýceu v Prešpurku zo svojich prostriedkov *boli postavili* stolicu slovenskej reči (tamže 101), *Boli sme* akosi *zaostali* za dvoma kamarátmi (tamže 108), Obyvatelia tejto gemerskej obce *boli* totiž *kúpili*... od panstva väčší majetok (tamže 112), Kraskovänia pristali, Ivan Ľub začal gazdovať, orať a siať podľa nauky, akú to *bol odporúčal* v svojich článkoch (tamže 112).

Uverejnený dokladový materiál o existencii predminulého času v slovenčine jasne ukazuje, že plusquamperfectum v spisovnej slovenčine sa hojne užíva najmä v náukovej próze.*

Zdvojovanie a opakovanie výrazu u Kukučína

JOZEF BYSTRIČAN

Medzi charakteristické črty Kukučínovho výrazu patrí zdvojovanie a opakovanie. Zdvojujú a opakujú sa jednotlivé slová, spojenia viacerých slov, i celé vety. Najčastejšie sa opa-

* Uverejňujeme tento polemicky motivovaný príspevok, hoci autorom snesený materiál svedčí len o výskyte tvaru, ale nič nehovorí o jeho funkcii, keďže sa uvádzajú len úryvky viet alebo súvetí. *Red.*

kujú slová hneď po sebe, epizeuxisticky. Uvádzajú sa bez spojok, alebo so spojkami. Častým spojovacím (grafickým) znakom býva pomlčka a spojovník, ak medzi opakovanými výrazmi niet ani spojky, ani čiarky.

U Kukučína výraz sa opakuje obyčajne dva razy za sebou (zdvojovanie); trojnásobné opakovanie je zriedkavejšie. Osobitne sa zmienime o nadbytočnom, nepravidelnom opakovaní slov a viet, čím autor sa usiluje vštepiť určitý pojem alebo myšlienku do čitateľovej mysle, alebo charakterizuje tak reč niektorej osoby.

Zdvojovanie a opakovanie výrazu je jedným zo znakov epickej obšírnosti, ktorá vyplýva zo snahy spomaľovať dejový spád a pristručný výraz rozvíjať tak, aby bol bohatší, pestrejší a sýtejší.

Epickou obšírnosťou sa vyznačujú už najstaršie prostonárodné epické útvary, no je ona i znakom moderného umenia rozprávačského. Je však istý rozdiel medzi starými epickými básňami a modernou prózou. V epických piesňach skladateľ zmierňuje prudkú základnú dynamiku statickými obsahovými prvkami; stručnú, často až chudobnú fabulu spomaľuje, brzdí, čím dosahuje známu epickú pokojnosť. Jedným z prostriedkov epickej obšírnosti je nadbytočné opakovanie výrazu (iné sú napr. časté epitetá, opisné digresie, rozkladanie výrazov a myšlienok na ich časti, zdvojovanie, opakovanie a striedanie synonym, opakovanie celých motívov atď. Naproti tomu v novšej próze autor rozvíja najmä statické miesta, pričom dej sa zastavuje a stredom pozornosti sa stávajú detaily.

V Kukučínovej reči nám ide teraz o výrazovú formálnu obšírnosť. Uvedieme tu najčastejšie jej prípady a objasníme ich štylistickú funkciu.

1. Opakovaním výrazu Kukučín *zdôrazňuje a zintenzívňuje* významovú stránku slova (výrazu, vety). Tento jednoduchý spôsob zdôrazňovania poznáme z ľudovej i hovorovej reči, a preto nie div, že u Kukučína ho môžeme doložiť hlavne z priamej reči a z dialogov:

„... Počkaj si ty — teraz ja chcem: a muzika *bude, bude*

a bude." (I[5], 72)*, „... ona za nič nemôže — on nech zodpovie — *on, on*..." (Dom I[4], 185), „... *Vy, vy* — čo ste ju privábili mamonou..." (Dom II[4], 13), „... Oh, svet je *mrcha, mrcha,* môj šor Niko..." (Dom II[4], 79), „Čo som urobila! Išla ja vyštekať *všetko-všetko,* a vám pritajili!" (Dom II[4], 104), „... Ja *nikdy, nikdy* nezabudnem na ňu..." (VI, 60), „... *tuto, tuto,* kde teraz kujem, musí byť kosa, ako svedčí, lebo tu najviac chytá..." (VI, 179), „Ba *my — my,* že sme vám nepovedali..." (VII, 31), Iba pri takejto ohromnej ztrate, keď *všetko, všetko, všetko* padlo v jednu chvíľu (VII, 138), *Vtedy, vtedy* ho mal lepšie podchytiť (Mať III, 32), »Poďme, ale *ticho, ticho*« — šepnul jej, zakrádajúc sa k dverám (Mať V, 273).

Zdvojovanie je dôležitým prostriedkom *zdôrazňovania a zveličovania významu pri značeniach počtu, množstva, miery* a pod.:

A naliať jej [žene] rozumu, na to sa vyhľadáva, priateľ môj, trochu ľsti, niečo úskočnosti a *veľmi, veľmi* mnoho trpelivosti (Dom II[4], 30), A zmocňuje sa v ňom [Nikovi] predtucha, ba skoro istota, že sa tu odohralo niečo *veľmi, veľmi* dôležitého, rozhodujúceho (Dom II[4], 69), Veď to sú... také tisíce, z ktorých sa môže vyliahnuť dnes-zajtra i *stá* i *stá* tisícok (Mať III, 48), »Raz mi bolo *veľmi, veľmi* zle...« (Mať V, 174), »Boli sme, kde je *mnoho, mnoho* kvieťa...« (Mať V, 289), Kdeže je tá dedina, a či je mesto? Ó, to je veru *ďaleko — ďaleko!* (I[5], 9), „Máš *dlhú, dlhú* žinku?" (I[5], 116), A na dne srdca, *ďaleko, ďaleko* pod tajným záhybom... skrýva sa čosi trpkého (Dom I[4], 177), Čo on zameškal, zameškáva *tisíc a tisíc* otcov (III, 121), Predstavuje [címer] vraj tú úzdu, na ktorej *dávny, dávny*

---

* Doklady uvádzame takto: *I, II, III atď.* znamená I., II., III. atď. sväzok Sobraných spisov Martina Kukučína.

Dom I, II znamená I., II. sväzok románu *Dom v stráni* (Sobrané spisy, sv. IV, V).

BVZ I—IV znamená I.—IV. sväzok románu *Bohumil Valizlosť Zábor* (Sobrané spisy, sv. XIX—XXII).

Mať I—V znamená I.—V. sväzok románu *Mať volá* vo vydaní Bežovom.

Ak nie je inak poznačené, všetky doklady sú z prvého vydania.

predok Mikuláša Uzdica odvádzal bieleho koňa, keď Svätopluk bol prepustil zaň kráľovstvo vlasť kupujúcemu Arpádovi (XXIII, 193).

Podobne *zdvojovaním zdôrazňuje* Kukučín aj *zápor:*

„... Ale ty čo máš, keď si nevypiješ? Bohuprisám, *nič — nič,* ani toľko!" ukazuje na nechuť veľmi obdraný (II², 74), *„Nechoď, nechoď* mi ešte!" (II², 141), Zameril [Trnka] kroky svoje do Mrhanova, hľadal ho, ako ihlu: no Krta *nič a nič* (III, 187), A predsa celý svet postavil sa proti nej [Katici]. Nikto nepripomohol, *nikto, nikto;* každý podrážal nohy, kým sa nezrútila (Dom II⁴, 171), »*Nie — nie!*« krútila prudko hlavou (Maťi III, 140), »*Len to nie, len to nie!*« opakoval mnohoráz (Maťi III, 163), Poslať ho po kartu, nie, *nemohla by, nemohla!* (Maťi III, 187), »Nemôžem.« V očiach a v hlase mohol poznať, že hovorí vážne: ale on *nie a nie* veriť (Maťi IV, 62), »*Nechválim — nechválim,*« zahľadel sa naň skúmave (Maťi IV, 150), »*Nie — nie!* To už nie« — spieral sa tuho (Maťi V, 224).

Zdvojovanie, ba až *trojnásobné opakovanie býva pre dôraz v otázke,* napr.:

„Ja teba naučím, či budeš dobrý! *Budeš — budeš — budeš?*" A pri každom „budeš" zdunel môj chrbát a hlava mi buchla o stenu (I⁵, 108), „Veď mi už aspoň povedzte, *prečo, prečo!* Lebo keď nezakázali — ja neviem už, prečo!" (II², 75), »A *ako, ako?*« Pán Dolčić pozerá naň usmievave (Maťi III, 33), »*Len kde vás dať, len kde vás dať!*« I tvár jej bola ako zanovitá od veľkej starosti (Maťi III, 141). Hneď pri dverách sa spýtal: »Že vraj prišla?« ... »*A kde je, kde je?*« (Maťi IV, 367), »*Ako — ako?*« prezvedal sa pán Kolčić (Maťi IV, 106), »*A kde — kde?*« Lámali si hlavu, hádali sa (Maťi V, 219), „... Mohol sa [otec] shovárať len s gardistami." *„O čom, o čom?"* I dupla [Marienka] nohou (XXIII, 54).

2. Niekedy *zdvojovanie vyplýva iba zo snahy po bohatom a širokom výraze a býva prostriedkom, ako dosiahnuť plný a sýty výraz.* Myšlienka, vyjadrená stručne, stratila by sa v prúde rozprávania naširoko rozvitom, i keby inak bola dosť výraz-

ná. Takúto štylistickú platnosť máva prosté opakovanie, v poetike nazývané epizeuxa. Príklady:

„Sberáte sa, sberáte?“ (I[5], 12), Hľadí [Ločmanka] veľmi posmešne naňho. „Veď *sa nahľadíme — nahľadíme*“ (II[2], 83), „... *Veru-veru* bude sa cítiť medzera ...“ (Dom II[4], 53), *„Nebodaj — nebodaj* chlípala [Mande] papuľovú polievku (Dom II[4], 107), *„Šťastlive — šťastlive!“* zvolala za ním gazdiná (VI, 181), Keď sa Nikola v nej poobzeral, pokyvoval hlavou: »*Po pánsky, po pánsky!*« (Mať II, 100), Zadíval sa naňho a poklepal ho po pleci: »*Na veľko — na veľko* —, mladý priateľ!« (Mať III, 24), »*Viem, viem,* dosť sa naň nažaloval môj nebohý...« (Mať III, 198), »I to ešte!« zvolal. »*Ďakujem, ďakujem*...« (Mať V, 290).

3. *Aby sa veta nekončila úsečne a rázne, opakuje sa v nej posledné slovo a zakončenie vyznie miernejšie, hladšie.* Tento typ zdvojovania Kukučín užíva najmä vtedy, keď chce dať vete *smutné, clivé zakončenie:*

Dedina zmizla, len vysoké jasene z nej čnejú, i tie už zašly, už vidno len vežu s krížom, vždy menej a menej, len bod z kríža a — všetko zakryl vŕšteк. *S Bohom! S Bohom!*... (I[5], 23), Ach, ako je to *otupno, otupno!* (Dom I[4], 174), Bolo mu *ťažko, ťažko* (Mať III, 164), Prižmúril oči a pozerá radšej akú ju videl pred sebou: hrdú, zapálenú v tvári a z divných očú blčí *oheň, oheň*... (Mať IV, 41), Čo mu ostane odniesť do rodného kraja, ktorý ho *volá, volá?* (Mať V, 60), Jej veľké oči ho *volaly, volaly* (Mať V, 201), »Čím zatrieť rany? Neraz *bolia, bolia.*“ (Mať V, 219), I tak mu prišlo zastávať na každom uhle, vydychovať, ako by chodil *zďaleka, zďaleka* (Mať V, 326), Vie, že býva každej [žene] zle, ale *sa bojí, bojí* (Mať V, 330), „Keď som ťa vídala, vždy mi prišiel na um môj Janko, i *všetko, všetko*...“ (III, 99).

4. *Na zväčšenie dôrazu zdvojuje sa oslovovanie, volanie (vokatív):*

„Jeleň! Jeleň!“ oslovil ho gazda a poškrabal medzi rohmi (II[2], 91), Žena prišla k nemu a, chytiac ho za plece, budila ho: *„Jano... Jano!“* (III, 132), *„Jano... Jano!* Ale si sa ešte nenaspal? Človeče, nespi toľko, oči ti vytečú.“ (III, 136), Hej,

Krt, Krt, pozri na rohy! (III, 149), „... Ej, *Eva, Eva,* čo som ja urobil!..." (III, 166), Začali vykrikovať: »*Atlas! Atlas!*« (Maťˇ I, 35), »*Luka, Luka!*« kričali naň (Maťˇ V, 35), »Lapajte ho! *Zlodej, zlodej!*« volalo naň zkadiaľsi (Maťˇ V, 202), Chybičky a hriechy volajú za ním: »*Naprav, naprav!*« (Maťˇ V, 258).

5. *Opakovanie* nemáva len funkciu štylistickú, ale *býva aj prvkom rytmickým a hudobným,* ktorý zvoľňuje spád rozprávania. Nadbytočné opakovanie pre zvukový efekt udomácnilo sa najmä v reči viazanej na rozličných miestach verša ako anafora, epifora, epizeuxa a podobne. V próze je zriedkavejšie a máva tú istú funkciu:

V tomto všeobecnom vytržení ozve sa zo dvora hrozné slovo: *„Horí — horí!"* (I[5], 82), Mácha [Ondráš] za nimi [husami] klobúkom na palici, i kričí: „Hinda, — *jáj — jáj! Ú-ú-ú-ú! Haf — haf — haf!"* I napodobňuje hlasom všetky zvieratá (I[5], 46), Barbora prehlasovala husle i dupot tancujúcich svojím *dúdú — dúdú — dúdú — dúdú* (I[5], 81), Ondráš kráčal za nimi [husami]: *„Hinda — hinda!"* A Bežanka zpred stajne: *„Šurašura!"* I staryga podišla ku dverám ku gazdinej, hútoriac svojim mladým, čo sa za ňou zakrádaly: *„Ta-ta-ta, ta-ta-ta..."* (I[5], 91), Celý mlyn voňal od nich [halušiek]; samo palečné koleso muselo dostať chuť na ne, lebo sa mi zdalo, že volá na majstrovú: *„Daj i mne — daj i mne!"* (I[5], 97), *„Ó — ó — ó!"* zazíval (II[2], 57), [Rychtár] nadhadzúval [dcéru] na kolene a volal: *„Hop, hop!"* (III, 47), *„Horí — horí!"* čuť z ulice (III, 92), „Ale také, no... na ňom sa tak robí: *túúú, túúú, túúúú!"* (III, 135), ‚Hej, plno,' myslí si pán Martin idúcky do domu. ‚Veľmi zle, veľmi zle. *He-he-he!...*' (Maťˇ II, 157), Takto počuje iba, *hu-hu-hu* (Maťˇ V, 234).

6. Zdvojovaním a opakovaním vyznačuje sa *citove vzrušená reč,* najmä v prudkých dialogoch:

„Ty ma *klameš, klameš!"* vykríkla [Dorica] s náruživým prízvukom (Dom II[4], 58), *„Ja nie som vina — ja nie som vina!"* opakuje si jednostaj. *„Ona* je vina — *ona:* prečo vzbudila hnus, protiveň? *Nie som vina — nie som vina..."* (Dom II[4], 113),

„Ah, *nehovorte, nehovorte!*“ prosí ju Dorica. „Nepovedzte *nikomu,* prosím vás, *nikomu!*“ ... „*Ani duši — ani duši!*“ sľubuje Mande skoro s radosťou. Hospodarica sa teda nedozvie, čo ona vyparatila. „Ani *živej* duši, *živučičkej!* Len vy nedajte znať na sebe. Utrite oči a *hybajte, hybajte...*“ (Dom II[4], 105), „... *Falošnica ... falošnica ... falošnica!...*“ (VI, 121), »*Moja, moja!*« pritiahol ju k sebe mocne ako veľký víťaz (Mať IV, 6), »A mne *hanba, hanba!*« (Mať IV, 81), »I to ešte!« zvolal. »*Ďakujem, ďakujem.* Aký *milý, milý* dar!« (Mať V, 290).

Peknou ukážkou citove vzrušenej reči s typickým zdvojovaním a opakovaním výrazu sú dialogy okolo požiaru v rozprávke *Neprebudený,* kap. X :

„*Statok — statok!* Poďte mi pomôcť, vyvedieme *statok!* Chytro — podusí sa!“ ... Statok vyviedli do dvora. „*Do poľa* ho vyhnať, *do poľa!*“ Bežanka ako zbláznená behala po dvore, kričiac: „*Ratujte nás — ratujte!*“ ... Vybehla i na cestu a kričala: „*Horí — horí!*“ (I[5], 85).

Okrem toho *zdvojovaním a opakovaním zdôrazňuje Kukučín rozličný citový prízvuk výrazu.* Najčastejšie ho používa v týchto prípadoch:

a) *bedákanie, kvílenie, nárek:*

„*Môj syn — môj syn* radostný! *Prišiel si* mi, *prišiel* na hodný sobáš! Už nebudeš nikomu zavadzať“ (I[5], 92), Vošla do komory, zavrela sa v nej a plakala: „*Mať moja, mať moja* — čo mám robiť?...“ (II[2], 17), „*Bože, Bože,* čo budeme robiť?“ vzdychá [rychtár] (III, 85), „*Óvy — óvy,* keď som na to zabudol, ako na smrť; ale celkom zabudol...“ (III, 130), „... Pane Bože... toľké ustávanie! Veru mohli sa neustávať, o tom sme sa ani nenazdali. *Óvy, óvy!* kedy sa im odslúžime?“ (VII, 47), „Nemám stálych vrelých citov: to je tá chyba ... Ba horký chyba! *Nešťastie, nešťastie* tvoje, aj iných! Oh, *nešťastný* som ja tvor — *nešťastný ...*“ (Dom II[4], 68), „*Už nemám otca — už nemám otca!*“ zakvílil [Ivan] úpenlive (Dom II[4], 175), »... Pováž, ako som platil statočne úroky. *Aké úroky, aké úroky!*« Chytil sa oboma rukami za hlavu a knísal ju sem-tam

(Mať V, 43), *„Ó-vi, ó-vi!“* bedáka starý pán. *„Ako sa tak pokazili, ako sa tak pokazili!“* (BVZ I, 45), „Jaj — *idú, idú . . .*“ Tenký hlások doliehal až do izby (BVZ III, 157);

b) *podivenie, prekvapenie:*

„Ba kýho! *Nože, nože!*“ drží prst na nose a žmurká veľmi bystro (II², 45), *„Ľaľa — ľaľa!* Azda toto — niečo čujete?“ (II², 45), Jarmočníci pokrúcali hlavami a odvrávali si: *„Čertovský chlap, čertovský chlap!“* A s veľkým uvážením pohliadali naň (VII, 43), »*Ako — ako?*« vytreštil oči ako plánky (Mať I, 174), »*Ďakujem, ďakujem*«, ozval sa zmeneným hlasom, keď dostal výplatný lístok riadne vystavený v pôvodine i dvoch odpisoch (Mať III, 174), Keď kupec zacenil, Janko sa zarazil. „Toľko? *Ťu-ťu-ťu!*“ (BVZ IV, 179), „Ach, ako je tu *pekne, pekne*“, zhíkol [Drobecký], rozhliadajúc sa udivený naokolo (XXIII, 39);

c) *koniec nedokončenej vety pre citové dojatie, alebo pred nádavkou, vyslovenou, zriedkavejšie nevyslovenou;* pred nádavkou zdvojuje sa najčastejšie zámeno *ty* a *taký:*

„Povedz mi *ty — ty* . . . A, ľaľa, ani ti nepozrie do očú!“ (I⁵, 72), „No *ty si, ty si* . . .“ zajakal som sa od zlosti a vyšiel z izby (I⁵, 126), „Dosiaľ taká pyšná [Božena], *taká, taká* . . .“ sám nevie [Komárek], ako by to bližšie označil (I⁵, 202), „A veľmi sa hneváš, Žofka?“ naklonil sa k nej a hladil ju po hlave. „Vidíš, ja som *taký, taký* . . .“ (II², 32), „. . . Dá nám pod ľan a pod švábku tie zemičky? Lebo ak nie, *ja — ja* . . .“ Tu pustila sa do plaču . . . (II², 96), „. . . Ale *tej, tej* — iba ju ostrihať dohola, to! . . .“ (III, 43), „. . . Nedotkni sa tej sekery, *lebo, lebo* . . . A kde je ona?“ (II², 184), „Nuž a toto čože je, há? *Ty, ty, ty* . . . slepaňa! . . .“ (III, 133), „. . . a ty *taký, taký* . . . Mňa sa neporadí — . . .“ (VI, 12), „Iba ak by sa jej rozum čistil, aby ona za *takým* . . . *takým* — obludom chodila . . .“ (VI, 116), »Urobil som zle, spomenúť pri statočnej osobe *tú tú* . . . Prepáčte, nepoviem, za čo ju mám.« (Mať III, 148), „Len potichu pískaj, píšťalôčka moja, *lebo* . . . *lebo* . . . nech ma hus pečená kopne . . . nebude . . . na moj' hriešnu . . .“ (VI, 186), Všetci boli rozkochaní, ale *ona, ona* . . . (Mať V, 203);

d) *rozpaky, neistota, premýšľanie:*

„A Dúbravovie — ale čo, ten jej [Zuzky] je nie hoden! A ona sa mi prizná... *hm, hm...*" A husár do večera nerozmýšľal o inom, len o princeznej, ktorú už našiel (I[5], 39), „Veď som mu [Ondrášovi] ja len povedala, *že... že...*" „... len som sa mu požalovala." (I[5], 54), „A pod vaším kožuchom je teplo, *ani, ani...*" Miesto prirovnania tisol svoju uzimenú ruku pod jej kožuch (I[5], 160), *„Ja — ja* neviem, ako si rozhútajú..." (II[2], 81), „Veď to — *hľadať, hľadať* — ale ako?..." (VI, 149), *„Veď boli, veď boli!* Ale to meno vám je také, že hneď vyjde z pamäti..." (VII, 31), „Vcelku sme sa držali, *ako — ako...*" „Ako chlapi, vcelku", potvrdil Maduniak (XXIII, 206), *„Obletuje, obletuje* — hm, sťa osa okolo hrozna, keď je sladké..." (Dom I[4], 177), *„Vždy jednako — vždy jednako!"* opakuje Lole v rozpakoch (Dom II[4], 211), »Tak už ano, *pán — pán...*« Pozerala naň, aby dopovedal, kto je (Maťa I, 64), »*Neviem, neviem*«, zastenal pán Simon (Maťa I, 89), »... A *neviem, neviem,* či by sa zas nepridal k nim« (Maťa I, 165), »... Či by sa bol zmohol nejsť? *Neviem, neviem...*« (Maťa IV, 172), „Čo ti je, Žofka?" „Keď mi *povedali... povedali...*" Začala sa zajakať a horúčava jej obliala tvár (BVZ III, 34);

e) *očakávanie, náznak, najmä niečoho radostného, spojený s nedočkavosťou:*

„Dnes je rozobratý!" plesá pani Votická. *„Konečne, konečne!..."* (II[2], 156), Sľúbil jej na dušu, že sa vráti do Miškovca a *potom — potom...* (VI, 8), Nebol ako obyčajne. Vlasy podrástly; jednostaj, *že sa vrátila, že sa vrátila:* v tej úfnosti nedal sa ostrihať (Maťa IV, 36), Blíži sa deň, pomaly, ale iste. *Srútia sa, srútia* oltáre skazeného Ja (Maťa V, 149), *„Uvidíme, uvidíme.* Azda sa nebude musieť pokrývať dlho..." (BVZ IV, 24), *„Pôjdem do Zvolena, pôjdem do Zvolena!"* opakoval [Drobecký] (XXIII, 115);

f) *súhlas a prisviedčanie, i uisťovanie a schvaľovanie:*

A otec Rafika tiež prisviedčal: *„Tak — tak, tak — tak!"* (I[5], 20), Ondráš sa uspokojil. *„Dobre, dobre!"* (I[5], 39), „Ale ja som Mišo, nie Ďuro." ... *„To-to-to* — teraz *už viem, už viem."*

(I[5], 148), *„Tak, tak“*, prisviedčal mu Krt (III, 150), Susedi neochotne mu prisviedčali: *„Vypili, vypili.“* (III, 163), „Počujte len, ako vietor duje! Ktosi sa obesil.“ *„Obesil, obesil!* Akiste Krt“, dosvedčil jej svák Adam Räpavý (III, 188), »*Naši, naši,*« uisťoval ho (Mať III, 15), »Hodný kus sveta som zkúsila!« »*Nie malý — nie malý*« — uznal vďačne (Mať V, 53), »*Veľmi dobre — veľmi dobre!*« pochválil ju pán Ipolito (Mať V, 227);

g) *nesúhlas, nespokojnosť, odporovanie, nesmieriteľnosť:*

„Ale taký pán!“ usmiala sa mať zas tým svojím spôsobom. *„Veď pán, veď pán!“* pohadzuje krstný otec hlavou (III, 10), „Ej, *chorý, chorý“*, dumá on. „Keby to bola choroba, ako si myslí!“ (III, 107), [Šmálok odpovedá] „... tuto je prvší kupec“, a ukazuje na Krta. *„Prvší, prvší“*, odvráva si švec, ten je prvší, kto dá viac...“ (III, 152), „... Keby som mal tu povraz a vy rohy, ukázal by vám, ako som ju [jalovicu] priviazal.“ *„Mňa, mňa!* Čo by ste mali viazať mňa? Mohli ste si hovädo radšej uviazať.“ (III, 161), Kto ju [myšlienku] prevedie, vykoná veľké dielo, lebo by medzeru Severa zaplnil tým, čo Juhu zvyšuje. *Ale — ale!* ... (Mať V, 14), Zná ich od dávna, a *predsa — predsa* ... (Mať V, 66), »Odpustiť nerečiem« — pristal pán Andrija. »Nech im bude, ale *zabudnúť, zabudnúť!*« (Mať V, 75), *Smysel peňazí — smysel peňazí!* Vždy im vŕta v hlave (Mať V, 165), »Myslím, že je ženba šťastie, vyplnenie túžob. Ale je i obeť. Vedeli by ste sa obetovať?...« »*Obeť — obeť!*« opakoval. »Nepýta obeť ženba, z nej nestučnie...« (Mať V, 178);

h) *irónia, výsmech:*

„Nik sa ti nesmeje — nie!“... Jano vypukol v zúfalý smiech. „Ha-ha-ha! *Vraj nesmeje! Vraj nesmeje!* Tebe dobre povedať, *nesmeje,* keď sa ani neukážeš medzi svetom — *nesmeje...*“ (I[5], 29), *„Pekne — pekne...“* a s výčitkou pozrel [Ondráš] na ňu. „Vy mi nežičíte tejto radosti — zamlčíte predo mnou všetko, čo je dobré...“ (I[5], 64), ‚Keď môžu merať mne krátky, prečo nenamerajú sebe večný život? *Dobre, dobre!* Nech len merajú...‘ (Mať II, 157);

ch) *rozpamätúvanie, spomínanie:*

„... veď je to dom Dukátov — hej, starý krajčír, čo mi šil šaty, keď ma vyprávali do sveta..." ... [Martin] sa rozhodol, že si dá odmerať nové šaty. Za stolom sedí dedinský pán majster... „No — no... Bohuprisám — ľaľa!" zvolal pán majster... „Nech ma čert — ak neznám! No — no... Z hlavy fuk — mena neviem!"... „Martin", priznáva sa hosť. *„Veď už — veď už*... Aha! Kupcov!..." (VI, 21), Pán Simon sa zachmúril... *Vtedy — vtedy*... (Mať I, 209), Chlap ako buk, ako hora, *ako... ako*... (Mať II, 161), »Caňadón Arriagadov!« — siahol si k čelu. »*Arriagada, Arriagada* bol politik, či generál? Kdesi-čosi som ho počul spomínať...« (Mať III, 8), »Ale *Arriagada, Arriagada!*...« trel si pán Simon čelo — »alebo som tam bol, alebo som sa sňal s pánom Arriagadom...« (Mať III, 8), „Jednostaj si [chlapec] opakoval *‚krčmička — krčmička'*, ale nevedel povedať, čo je..." (BVZ I, 102);

i) *prosba, povzbudzovanie, naliehanie, vyzývanie:*

„Ale kde ste ju [jalovicu] vy tak chytro našli? *Povedzte, povedzte!"* prosí ich Eva Krtovie (III, 184), „... A čo doma? Len *vyhnať a vyhnať*..." (VI, 51), *„Utiecť, utiecť preč!"* volá v ňom všetko (VI, 66), *„Povedzte mi, povedzte* — tak celkom úprimne." (VI, 71), *„Keby prišiel,* Bože, *keby prišiel!"* vzdychá [Hana] k Bohu (VI, 93), „Ach, *ubite* ma, *ubite!"* prosí Betka (VI, 99), »... A *pozrite, pozrite,* ani žita nieto: čistá pšenica.« (Mať I, 287), »Tak *poďme, poďme!*« začala temer utekať (Mať III, 71), »*Na more, na more,* deti námorníkov a kupcov...« (Mať I, 92), „... Utrite oči a *hybajte, hybajte*..." (Dom II[4], 105), „Žofa, poď *hneď a hneď*. Pani ťa volá." (BVZ IV, 19).

7. Zdvojovaním sa zdôrazňuje *dlhé trvanie nejakej činnosti, stavu, ustavičnosť a neprestajnosť* hlavne pri slovesách dejových, ale aj pri iných slovách. Napríklad:

Ondráš *sníva a sníva ďalej a ďalej* (I[5], 34), Ľudia by ani nevedeli, čo sa robí u súsedov, lebo každý sedí doma a *čaká, čaká*... (III, 72), Keď Eva pozrie na tieto veci, slzy ju zalejú, a potom len *plače a plače* (III, 190), *Čaká, čaká,* kedy spadne s neba, zaoceľuje srdce (VI, 47), Ale Mišo *nechodil*

a nechodil (VI, 91), Pilne ho [chlapca] *kolísali a kolísali,* hoci nohy niže kolien mu už z kolísky visely, čo tak podrástol (VII, 38), Keby smeli [návštevníci], vošli by i do izby chorého, sedeli tam *hodiny a hodiny* a dívali sa (Dom II[4], 66), Ej, *nasedel sa* [Niko], *nasedel,* napočúval a nauvažoval (Dom II[4], 81), „... bude sa cítiť medzera, bude, *roky a roky...*" (Dom II[4], 53), A ako tancujú [rybky], ako sa prevracajú a zívajú a vždy len *dookola, dookola...* (VII, 101), Modlí sa [Adam] *dlho — dlho...* (III, 178).

8. Zdvojovanie pomáha Kukučínovi vyjadrovať *pokračujúce zosilňovanie a zoslabovanie, zväčšovanie a zmenšovanie* deja, stavu alebo dajakej okolnosti:

Už vidno len vežu s krížom, vždy *menej a menej,* len bod z kríža (I[5], 23), Vykúzľovala [fantázia] mu sladké preludy, v ktorých povedomie vždy *viac a viac* sa tratilo (I[5], 31), Nič ako chodba, ktorá *sa níži a níži* (II[2], 43), „... Dievča, *len ďalej* tak, *len ďalej...*" (II[2], 158), A tak potíska [otec] métu žiadosti *vyššie a vyššie* (III, 90), Čosi ho [Martina] unáša, ťahá, vábi *ďalej a ďalej* (VI, 40), Čím ďalej je *menšia, menšia* a konečne rozplynula sa v nič (Dom II[4], 55), Ako sa hriato míňalo z fľaše, tak sa mu [pánu rechtorovi] ukazovalo *jasnejšie a jasnejšie,* že je toto nie život, ale hlivenie (BVZ I, 89).

9. Dôrazové zdvojovanie býva niekedy také mocné, že *opakovaná vec má charakter výlučnosti, exkluzívnosti a jedinečnosti,* prevláda nad ostatnými, zpomedzi ktorých je vyňatá a tak zdôraznená:

Život sa mu zdá nesmierne pustým — nikde stromka, nikde studničky, nikde odpočinku. *Púšť a púšť...* (II[2], 76), Pýtajte sa: „Kto je kráľovnou dnešného plesu v Podkoniciach?" *„Margita — Margita",* odpovedia vám so všetkých strán. Všade len Margita (II[2], 151), A tak milý Krt spieva a zaťahuje si *sám a sám...* (III, 179), Za kňazmi kráča *sám a sám* šor Ilija Zorković (Dom I[4], 53), „... Hovorme o nej — beztoho ty [Paško] vždy *o nej a o nej...*" (Dom II[4], 177), Jej úsmev patrí jemu, hlboké jasné oči jemu sa zapália láskou... Mužovi *všetko, všetko* (Mať V, 171), Potvrdili doterajší smer liečenia, radili

čakať a čakať (Mať V, 237), Všade pohodlné, mocné náradie. Zariadil sa trvácne budúci tesť, *bohatstvo a bohatstvo* (XXIII, 291).

10. *Zdvojeným slovom v prvej vete odporovacieho súvetia pripúšťa sa istá vec, ktorej platnosť sa však obmedzuje, ba až popiera druhou vetou.* V prvej vete obyčajne býva zdvojená pripúšťacia spojka *ešte-ešte* — menej často sa zdvojuje len významové sloveso samo — kým odporovacia veta v druhej časti súvetia uvádza sa spojkou *ale* alebo *a* vo význame odporovacom:

„... *Šporujete, šporujete,* a čerti vedia, kto sa raduje..." (II², 55), Pomer *bol, bol,* ale taký nijaký (II², 156), *Chlipká* ju, *chlipká,* ale srdce piští na to, čo jedia iní (Mať I, 120), »... Žiť ako pes, robiť ako kôň *ešte-ešte:* ale umrieť na otiepke slamy, v špitáli hádam, to už nie...« (Mať I, 238), »... Bolo ti treba márniť mladosť po pustých krajoch? *Ešte-ešte* keby bol veľmi veľký zárobok!« (Mať II, 152), »... *Ešte, ešte,* keď ste na vychodenej ceste: hádam sa len vyznáte, nepotknete sa. Ale daj sa mrcha cestou, verubože neviem, či nezlomíš krky.« (Mať III, 128), »*Uznávam, uznávam:* hovoríte dobre. Ale by sa osmelil podotknúť, že ten kvietok nekvitne pre hockoho...« (Mať III, 150), *Vídal* ju, *vídal:* obrázok ukradol, vernú jeho podobu nosil sebou všade. Ale ako sa priznať, že kutá po stoloch a šuplíkoch za obrázkami? (Mať III, 193), Nastolil jej divnú prosbu: hoc nie je všedná, ale *ešte-ešte:* známosť, priateľstvo, prítuľ hľadáme. Ale za prosbou sa skrývajú iné ožihavé city (Mať III, 194), »*Pomyslia, pomyslia* — prisviedča ona — i neraz pomyslia: ale ju pritajujú...« (Mať V, 51), *Ešte, ešte,* kým má s deťmi robotu (Dom II⁴, 66).

11. Nadbytočné opakovanie slov je štylistický prvok, ktorým sa autor usiluje *určitú myšlienku čím lepšie vštepiť do našej mysle.* Pripomína ju a viac ráz sa k nej vracia. Nejde tu iba o plnosť a obšírnosť výrazu, ale o stále zdôrazňovanie závažného momentu:

„*Nebudem piť, nebudem.* Bohuprisám, *nebudem!*" To je sľub, ktorý si opakuje Mišo, idúc do Blatoviec. „*Nebudem,* ja už vidím, že vonkoncom *nebudem* ... Nie — ja už *nebudem!*" ...

„Ale dnes *nebudem* — ej, ver' *nebudem*", túži sa Mišo. „A čo by fľaša bola zo zlata a víno v nej od Korbeľu — *nebudem!* Iba ak by ma pán farár ponúkli. Ale viem, dnes ma už neponúknu. Čo by prišiel sám vicišpán — *nebudem.* Slovo je slovo!" (II², 67—68), Zato jej [šore Anzule] ustavične zvučí v duši: *„Ty si vina — ty si vina!* Ty si nestavala hrádze — ty si popúšťala sebevôli... *ty si vina:* že sa nejdeš miešať do istých vecí... Miesto pokarhania ty si sa tajne tešila: lichotilo hrdosti tvojej, že synovi ani jedna neodolie... *Ty si vina, ty si vina...*" (Dom I⁴, 156).

12. Napokon *zdvojovanie výrazu je aj charakterizačným prostriedkom reči niektorých osôb.* Tak reč krajčírskeho majstra Dukáta v rozprávke *Koniec a začiatok* charakterizuje Kukučín častým zdvojovaním slov, pravda, popri ostatných charakterizačných prostriedkoch (krátke jednočlenné vety, nedokončené vety, infinitív miesto určitého slovesného tvaru a pod.). Napríklad:

„Tak, tak." Ale tu mu [Dukátovi] naskočily vrásky na vyleštené čelo. *„Prepúšťajú — prepúšťajú:* majsterštuk nič!..." (VI, 22), „Čože to?" vykríkol konečne. „Ako opica na kolíku, zuby vytŕčať, uškierať sa: *pekná som, pekná som.* Ta medzi komediantov! *Nevídaná* krása — *nevídaná:* zrkadla treba veru! Sťa húsatá na pažiti: *pekná som, pekná som.* A stará im z mláky: *i ja som bola taká — i ja som bola taká...*" (VI, 54).

Z Kukučína mohli by sme doložiť ešte iné typy zdvojovania a opakovania, ako sú napr. ustálené väzby *len-len, už-už* vo význame ‚skoro', *takto a takto, toto a toto,* bežné v spisovnej i hovorovej slovenčine. No v štúdii sme sa obmedzili predovšetkým na zdvojovanie a opakovanie ako prípady epickej obšírnosti a dôrazovej intenzity rozličného druhu a rozličnej štylistickej funkcie.

Kronika

ZA PROF. JÁNOM FEDÁKOM
(17. VII. 1902 — 31. I. 1948)

Rok 1948 začal sa pre slovenskú jazykovedu veľmi nešťastne. V polovici januára odišiel do večnosti nestor slovenskej jazykovedy a slovenskej vedy vôbec univ. prof. Dr. Jozef Škultéty, dlhé roky predseda Jazykovedného odboru Matice slovenskej a od r. 1945 jeho čestný člen, a už nám prichodí zaznamenať smrť iného jazykovedca, dlhoročného riadneho člena Jazykovedného odboru MS, prof. Jána Fedáka, ktorý zomrel v Prešove dňa 31. januára 1948.

Prof. Ján Fedák narodil sa dňa 2. júla 1902 v Ľubotíne (okres Sabinov). Po stredoškolských štúdiách v Sabinove (nižšie gymnázium) a v Prešove študoval od r. 1921 na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Venoval sa štúdiu jazykov: československého (podľa vtedajších osnov), ruského a poľského. Vysokoškolské štúdiá skončil roku 1925 a s aprobáciou pre jazyk československý a ruský začal svoju profesorskú činnosť na gymnáziu v Michalovciach. Potom účinkoval na gymnáziu v Prešove, v Berehove, vo Zvolene, v Zlatých Moravciach (ako dočasný správca), v Novom Meste nad Váhom (ako riaditeľ) a konečne v Prešove na učiteľskej akadémii ako riaditeľ a potom ako profesor.

Popri svojej pedagogickej činnosti venoval sa práci v lingvistike. Venoval sa najmä dialektologickému výskumu Šariša, predovšetkým svojho rodného Ľubotína. Svoje práce publikoval prevažne v Sborníku Matice slovenskej. Za svoju činnosť v jazykovede stal sa r. 1932 riadnym členom Jazykovedného odboru MS.

V Sborníku na počesť Jozefa Škultétyho (str. 499—560) uverejnil štúdiu *Zo šarišského hláskoslovia* (s textami). Aj neskoršie uverejňované jeho práce týkajú sa nárečia v Šariši. Všíma si skloňovanie podstatných mien *(Zo šarišského tvaroslovia. I. Skloňovanie podstatných mien,* SMS XIII, 1935, str. 63—72), časovanie *(Zo šarišského časovania,* SMS XIV, 1936, str. 87—97), zámenné skloňovanie *(Zo šarišského skloňovania zámenného,* SMS XV, 1937, str. 72—74), skloňovanie a stupňovanie pridavných mien a skloňovanie čísloviek *(Zo šarišského skloňovania a stupňovania prídavných mien a číslo-*

viek, SMS XVI—XVII, 1938—1939, str. 32—34). V SMS XVI—XVII (1938—1939), str. 135—144, a XVIII (1940), str. 111—120, uverejnil nárečové texty zo Zemplína, a to z obcí Pozdišovce, Krásnovce, Lesné, Petrovce, Staré a Uhorský Žipov.

Zaujímaly ho aj praktické otázky jazyka, ale pre iné povinnosti nemohol sa im venovať vo väčšej miere. Zaznamenávame aspoň príspevok *O pôvode slova gombík* (SR II, 1933—1934, str. 79—80) a účasť pri vypracúvaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940.

Nebohý prof. Ján Fedák patril k tým skromným vedeckým pracovníkom, ktorí — vyjdúc z ľudu — pracovali pre ľud. Ako profesor vychovával sverenú mu mládež zo širokých ľudových vrstiev a ako pracovník v dialektológii skúmal reč ľudu v Šariši. Za vykonanú prácu zostane mu v národe i v jazykovednej obci úprimná vďaka.

Ján Frlička.

† JUDr. JÁN PETRIKOVICH

Dňa 16. februára 1948 umrel v Košiciach Dr. Ján Petrikovich, povolaním verejný notár. Hoci nebol odborníkom v lingvistike, prichodí nám o ňom písať nekrolog, keďže s jeho menom je spojené zrodenie nášho lingvistického časopisu *Slovenská reč.* Bol milovníkom slovenčiny od svojej mladosti a jej praktickým znalcom. Z toho vychodí aj jeho starostlivosť o ustaľovanie spisovnej slovenčiny v jej vlastnom duchu. Prial si, aby v tomto smysle išiel aj rozvoj a štúdium slovenského jazyka. Prípadným tendenciám zámerného zbližovania spisovnej slovenčiny s češtinou za prvej ČSR chcel čeliť odborným časopisom. Toho času ako predseda MOMS v Košiciach dal k dispozícii z peňazí, koré bol odbor získal zo svojich podnikov (divadelné predstavenia), na založenie lingvistického časopisu 30.000 Kčs s podmienkou, aby hájil záujmy slovenčiny vo verejnom živote a popritom aby ju aj odborne študoval s vyzdvihovaním jej originality. Prípravné práce sa konaly r. 1932* na schôdzke, svolanej v rámci odboru. Na ňu bol povolaný Dr. Henrich Bartek z Matice slovenskej v Turč. Sv. Martine, mladí slovenskí profesori (Jozef Rehuš, Brúno Ripka, Anton Jánošík) a spisovatelia (Anton Prídavok, Branislav Jamnický). Ján Beniač, riaditeľ reálky v Košiciach, navrhoval novému časopisu názov *Rázsvit,* aby už ním ukázal na hlavný cieľ: vyzdvihovať charakteristické znaky slovenskej reči, aký je v samej predpone *Ráz-* slova *Rázsvit.* No miesto neho bol všeobecne prijatý priliehavý názov *Slovenská reč,* ktorý bol navrhol Bruno Ripka. Redakcia bola dvojitá: lingvistické práce redigoval Dr. Henrich Bartek a praktickú časť „Slovenčina vo verejnom živote" Anton Prídavok,

* Porov. Košické noviny, roč. II, 1932, čís. 11, str. 3d; č. 23, str. 1a; č. 30, str. 3a.

ktorý na seba prevzal aj administráciu časopisu pre prvý ročník. Druhým ročníkom Slovenská reč r. 1933 prešla celá do Turčianskeho Sv. Martina, kde ju redigoval sám Dr. Henrich Bartek.

Dr. Ján Petrikovich prispieval do Slovenskej reči pod značkou *-tri-* (je to slabika z jeho priezviska). Zaoberal sa právnou terminológiou, ktorá súvisela s jeho povolaním.

Pri písaní rodinnej kroniky povšimol si aj koncovky *-ovič* svojho rodného priezviska (písaného na starý spôsob *-ovich:* Petrikovich). Dotkol sa tu všeobecne vžitého náhľadu, ako by priezviská na *-ovič* mały byť v slovenčine chorvátskeho pôvodu. V článku *Slovenské priezviská na* -ovič *a* -ič (IX, 289) vyvracia túto chybnú mienku. Na podklade materiálu prichodí na to, že u nás Slovákov ešte pred hromadným príchodom Chorvátov na Slovensku tvorily sa priezviská na *-ovič* a *-ič* od slovenských základných slov, a to nielen krstných mien, ako pri tomto našom prípade *Petrík,* ale aj od obecných podstatných mien a od prídavných mien.

V tejto súvislosti v inom článku poukazuje aj na dĺžku básnického pseudonymu Ondreja Braxatorisa-Sládkoviča (X, 214). Podľa systému ostatných tvarov priezvisk tohto typu prichodí pre slovenčinu skrátená kvantita aj v tvare *Sladkovič (Sládek + -ovič > Sladkovič),* ako je *Petrík — Petrikovič, Petráš — Petrašovič* ap. Krátku kvantitu dokladá z Radvane, kde žil Braxatoris ako ev. farár a kde sa tiež narodil Dr. Ján Petrikovič. S krátkou kvantitou písaval ho aj Jozef M. Hurban v časopise Slovenskje Pohladi.

Najlepšie jeho rozvažitý postoj k aktuálnym otázkam jazyka vybadať z toho, že sa postavil proti prepínaným slovakizačným snahám za Slovenského štátu, ktoré chcely v názve východoslovenských obcí Šebeš (Nižný Šebeš, Vyšný Šebeš) nasilu vidieť maďarské slovo *sebes* ‚bystrý, prudký' a pozmeniť ich. Podvrátil takýto chybný predpoklad poukazom, že tvar *Šebeš* je skrátená ľudová forma plného úradného krstného mena *Šebastián* v rade foriem *Šebo, Šebák, Šebík, Šebej, Šeben, Šebuš* (XI, 161), známych ako priezviská. K nim pripomínam ešte aj priezvisko *Šebeš,* ktorého nositeľom je Slovák z východného Slovenska (nateraz úradník na Daňovej správe v Turč. Sv. Martine). Je mi známy ešte aj tvar *Šeban.*

Ďalej v tejto spojitosti pokúsil sa dokázať, že ani tvar neďalekej obce *Kelemeš* nie je maďarského pôvodu (nepochodí z maď. prídavného mena *kellemes*), ale je obmenou predpokladaného slovenského tvaru *Klemeš,* ktorý možno pokladať za variant k tvaru *Klimeš* s tou istou koncovkou. Pri hláskovom výklade istá ťažkosť spočíva vo vysvetľovaní zmeny začiatočnej slabiky *Kle- > Kele-;* no nemožno v nej vidieť jediné priame maďarské prevzatie slova *kellemes,* lebo ho vylučuje prípadný možný domáci vplyv, ktorý sa ukazuje v obdobnom tvare názvu obce *Kaľamenová* v Turci a v priezvisku *Kalamenovič* (Rovensko).

Životným záujmom nebohého bolo, aby sa slovenčina okrem ve-

rejného života plne uplatňovala aj v slovenskej evanjelickej cirkvi (VII, 133; VIII, 18). Preto srdečne uvítal prípravy na prekladanie Novej smluvy do slovenčiny (I, 337).

Narodil sa 25. decembra 1876 v Radvani nad Hronom. Bol človek umiernený, dobromyseľný a vždy ochotný pracovať za slovenskú vec. Slovenská reč, ktorej bol otcom, vždy mu ležala na srdci. Aj podpísanému pri redaktorskej práci bol na pomoci nielen príspevkami, ale aj cennými praktickými radami. Za to všetko patrí mu naša vďačnosť. *Anton Jánošík.*

ZPRÁVA O VALNOM SHROMAŽDENÍ JAZYKOVEDNÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ.

V rámci výročných shromaždení vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej bolo dňa 18. októbra 1947 valné shromaždenie Jazykovedného odboru MS. Prítomných bolo 14 členov a 2 hostia. Zasadnutie viedol predseda Jazykovedného odboru univ. prof. Dr. Ján Stanislav.

Referent Jazykovedného odboru Dr. Eugen Jóna podal zprávu o činnosti odboru od posledného valného shromaždenia. 1. Na valnom shromaždení dňa 21. októbra 1946 prednášal univ. prof. Dr. Eugen Pauliny o úlohách slovenskej dialektologie a Dr. Jozef Štolc referoval o výskume slovenských nárečí v Maďarsku. Na pracovnej schôdzke dňa 31. marca 1947 o chystanom historickom a etymologickom slovníku slovenskom referoval univ. prof. Dr. Ján Stanislav a prerokovaly sa podrobnosti práce na tomto slovníku. Pracovná schôdzka dňa 10. októbra t. r. bola venovaná preskúmaniu návrhu nových stanov vedeckých a umeleckých odborov MS a stanovil sa definitívny program valného shromaždenia Jazykovedného odboru. — 2. Vychádzala *Slovenská reč* ako časopis pre otázky jazykovej kultúry a začal vychodiť dvojročník *Jazykovedného sborníka,* ktorý je vedeckým orgánom Jazykovedného odboru namiesto jazykovednej časti Sborníka Matice slovenskej; venovaný je otázkam slovenskej a slovanskej jazykovedy. — 3. V novej serii Spisov Jazykovedného odboru vysádzané a zčiastky aj skorigované a vytlačené je dvojsväzkové dielo univ. prof. Dr. Jána Stanislava s názvom *Slovenský juh v stredoveku* a v korektúre je dielo *Nárečie zátopových osád na hornej Orave* od univ. prof. Dr. Eugena Paulinyho. — 4. Slovník spisovného jazyka slovenského, vydávaný v sošitoch, je pri litere *D.* — 5. V letných mesiacoch t. r. v rámci kolektívneho sociografického výskumu obce Senča (okres Vráble) referenti Jazykovedného odboru študovali tamojšie nárečie. Okrem toho na návrh vlaňajšieho valného shromaždenia Jazykovedného odboru poskytla Matica slovenská prázdninové štipendiá pätnástim vysokoškolákom na výskum slovenských nárečí v rozličných krajoch Slovenska. Najlepšie z prác

týchto mladých dialektologov vyjdú v Jazykovednom sborníku. — 6. Jazykovedný odbor pamätá i na nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu a sbiera materiál na opravy, resp. doplnky Pravidiel a reviduje poučky. — 7. Osobitne sa treba zmieniť o radách a posudkoch, ktoré za Jazykovedný odbor poskytovali referenti odboru ústne i písomne úradom, inštitúciám i jednotlivcom. Referenti odboru zastupujú Maticu slovenskú v Stálej komisii pre stanovenie názvov miest, obcí a osád pri Povereníctve vnútra a v Komisii pre právnu terminologiu pri Povereníctve spravodlivosti. Pod dohľadom Jazykovedného odboru ako pomocná kniha pre školy vyšla v III. vydaní *Praktická príručka slovenského pravopisu a výslovnosti* od prof. A. Zaunera a v tlači je *Deväťoro,* prehľad čiastok reči s tabuľkami a príkladmi vo vetách od učiteľa E. Hofstädtera. Jazykovedný odbor mal na starosti jazykovú výchovu najširších vrstiev prostredníctvom rozhlasu, kde interní pracovníci odboru vedú reláciu *Hovoríte správne?*

Na zasadnutí potom **prednášal člen Jazykovedného odboru** Dr. Anton Dubay o spôsobe prepisovania starých pamiatok zo Slovenska. Pokiaľ ide o pamiatky, písané po latinsky, nemecky alebo maďarsky, pri prepisovaní sa treba pridržať spôsobu, platného pre prepisovanie v týchto jazykoch. Problémy sú len s prepisovaním textov slovenských alebo českých, resp. česko-slovenských. Pamiatky rozdelil na dve skupiny: na pamiatky do r. 1600 a na pamiatky z obdobia rokov 1600—1850; pre dve naznačené obdobia navrhoval rozdielny spôsob transkripcie. Takéto delenie pamiatok do dvoch skupín, do r. 1600 a z obdobia r. 1600—1850, odôvodnil tým, že vydanie Kralickej biblie r. 1593 znamená dôležitý medzník; ním sa kodifikovala nová čeština so stránky hláskoslovnej. Ďalej uviedol, že doteraz sa takéto pamiatky prepisovaly podľa toho, či boly určené pre jazykovedu, a či pre históriu. Kým jazykovedec má prvoradý záujem na tom, aby prepis čo najvernejšie podával text pamiatky, historik pripúšťa voľnejšiu úpravu textu, lebo mu ide o smysel, obsah. Pre jazykovedu navrhol potom pravidlá, podľa ktorých by sa maly staré pamiatky prepisovať.

Jeho podnetná prednáška vyvolala živú debatu. Okrem členov Jazykovedného odboru zúčastnil sa na debate aj člen Historického odboru MS univ. prof. Dr. A. Húščava, ktorý vysvetlil a odôvodnil stanovisko historikov. Po debate Jazykovedný odbor prijal pravidlá na prepisovanie, z ktorých ako najhlavnejšie treba spomenúť, že pre pamiatky prvého obdobia (do r. 1600) treba zachovávať verne všetky osobitnosti grafiky pamiatok; tak napr. treba písať *w,* zachovávať rozličný spôsob písania písmena *s, v* na mieste *u* a naopak, zložky *cz, rz, ss, sz,* písanie predložky spolu so slovom a podobne. Kvantita sa má označovať iba tam, kde sa píše i v pamiatke. Pre pamiatky z druhého obdobia (1600—1850) sa pripúšťajú úpravy: miesto *w* sa píše *v, v* sa píše len tam, kde má hodnotu *v* (kde znamená *u,* pre-

pisuje sa ako *u*), rozličné druhy *s* sa prepisujú znakom *s*, zložky sa prepisujú písmenami s mäkčeňom (napr. za *cz* sa píše *č*), predložky sa oddeľujú od slov podľa dnešného spôsobu, veľké písmená sa píšu všade tam, kde ich píšeme podľa terajšieho úzu.

Vo voľných návrhoch okrem otázky, ako riešiť problém spracovania materiálu na etymologický slovník slovanský z pozostalosti univ. prof. Dr. J. M. Kořínka, ktorý by bol pokračovaním etymologického slovníka Bernekerovho, a okrem vybavenia niektorých otázok o organizovaní práce v novom období Jazykovedný odbor sa usniesol požiadať prostredníctvom správnych orgánov MS Povereníctvo školstva a osvety, žeby rukopisy jazykových učebníc (učebníc slovenčiny aj iných jazykov) dostávaly na posúdenie aj jazykovedné spoločnosti (medzi nimi aj Jazykovedný odbor MS), ktoré si určia odborných posudzovateľov, lebo doteraz vydané učebnice nevyhovujú základným požiadavkám jazykovedy. Na univerzitu prichodia poslucháči, ktorí majú nedostatočné poznatky o jazyku predovšetkým preto, že niet vyhovujúcich stredoškolských učebníc jazykov.

V budúcom období Jazykovedný odbor bude pokračovať v doterajšej práci. *J. Frličkа.*

Kritiky a recenzie

PRAKTICKÁ PRÍRUČKA SLOVENSKÉHO PRAVOPISU. SOSTAVIL PODĽA PRAVIDIEL SLOVENSKÉHO PRAVOPISU PROF. ALFONZ ZAUNER. Tretie, opravené vydanie. Vydala Matica slovenská, Turč. Sv. Martin 1947. Strán 88, cena Kčs 44,—.

Z obsahu tejto príručky vidieť, že pojmom *pravopis* rozumie autor pravopis v širšom slova smysle: nielen otázky grafického zachycovania foném spisovnej slovenčiny, ale aj otázky správnosti, resp. primeranosti jednotlivých slov a zvratov. Toto širšie poňatie pravopisu sa však prejavuje iba v druhej časti knižky, venovanej pravopisným otázkam pri častiach reči a ich ohýbaní. Zvýraznené je najmä pripojeným slovníčkom nesprávnych tvarov a ich správnych korelátov, zahrnujúcich však v podstate iba tie tvary, ktoré sú v Pravidlách označené hviezdičkou.

Pravopisné hľadisko v užšom slova smysle sa javí v prvej časti, kde je reč o jednotlivých hláskach, resp. o ich grafických obrazoch, o výslovnosti hlások a hláskových skupín, o písaní veľkých písmen a o rozdeľovacích značkách. Pritom treba pokladať za správne, že sa vždy vychodí od hovorenej reči (napr. v stati o spodobovaní hlások na str. 8: vyslovujeme *dup,* píšeme *dub,* lebo vyslovujeme *dubi*). Svojmu popularizačnému zameraniu vyhovuje príručka aj tým, že pravidlá zahrnuje do prehľadných obrazcov a potrebné veci zdôrazňuje aj grafickou úpravou textu, i tým, že upozorňuje na nesprávne písanie, resp. vyslovovanie. No rušivo pri takomto spôsobe zdôrazňovania pôsobí, keď napr. slovo *živnostník* sa dostalo do stĺpca slov, ktoré majú byť príkladmi na výslovnosť spoluhláskovej skupiny *stl* (str. 9), alebo slovo *spev* medzi príklady na neznelú výslovnosť znelých spoluhlások.

Za veľkú chybu treba pokladať písanie o spodobe spoluhlások po predložkách a predponách (str. 8), keďže je jasné, že ide práve o spodobovanie pri koncových spoluhláskach predložiek a predpôn, ako to konečne vidieť aj z uvádzaných príkladov. Príručke možno ďalej vytýkať nejasnú formuláciu, napr. na str. 28: nepíš bodku v letopočte, ale píš ju v sume; bolo by sa žiadalo aspoň podotknúť,

že nejde o bodku ako rozdeľovaciu značku, lež o takú bodku, ktorou sa v číslach oddeľujú tisícky od nižších jednotiek. Nepriamo to uznáva aj sám autor, keď nehovorí o písaní čiarky po miliónoch, alebo o desatinnej čiarke.

Nepotrebným, ba temer nedôsledným sa nám zdá uvádzanie „složiek" *ia, ie, iu, uo* ako osobitných prvkov slovenskej abecedy. Predovšetkým nie sú to osobitné grafické znaky a ďalej, ak sa pokladajú za složky tieto skupiny grafém, treba za složky pokladať aj písmená *dz, dž, ch.*

Napokon možno k tejto čisto pravopisnej časti poznamenať, že nie je celkom presvedčivé uvádzať také dvojice slov, ktoré sa okrem daného protikladu rozlišujú ešte aj iným protikladom (najmä kvantitatívnym) alebo dokonca rozdielnym sledom hlások; týka sa to dvojíc, ako *dlžeň — dlžen, hromy — chromý, ľavá — láva, zlyhať — líhať, spytovať — pitvať, pyká — pichá, syn — siný, sinavý, syrovník — sírnik* a pod.

S hľadiska pravopisného preberajú sa v príručke aj jednotlivé časti reči, pričom najväčšia pozornosť sa venuje iba otázkam čisto pravopisným (kde sa píše *i — y, ň — n* a pod.), kým s hľadiska správnosti jednotlivých tvarov rieši sa iba otázka lok. sg. typu *akvarel — akvarele,* a to tak, že sa podáva proste súpis tých slov, ktoré majú lokálny tvar uvedený v slovníčku Pravidiel. Chýba však zmienka o koncovke *-a/-u* v gen. sg. pri vzore *dub* a najmä o tvaroch gen. pl. pri vzore *žena* a *mesto.*

V stati o číslovkách chýba pravidlo o písaní čísloviek slovami, hoci na str. 55 sa to výslovne prikazuje robiť. V kapitole o predložkách *s, so; z, zo* sa azda iba omylom vyskytuje neurčitá číslovka *sopár* medzi predložkami so 4. pádom.

Vcelku možno povedať, že príručka podáva najzákladnejšie pravopisné, výslovnostné a tvaroslovné poučky, no pri ich podávaní zostáva na povrchu. Môže byť preto len prvým stupňom pri vnikaní do pravopisných problémov spisovnej slovenčiny. *J. Hrc.*

JÁN BRIŠÁK: NEZNÁMA OBETA. Vydalo nakladateľstvo Verbum ako 1. sväzok edície Signum. Košice 1946.

ŠTEFAN HATALA: O ŽIVÉHO KRISTA V NÁS. Vydalo nakladateľstvo Verbum ako 1. sväzok edície Vita. Košice 1946.

ERNEST HELLO: VEDA. PRELOŽIL VALENTÍN KALINAY. Vydalo nakladateľstvo Verbum ako 6. sväzok edície Logos. Košice 1946.

Nové nakladateľské a vydavateľské družstvo s r. o. »Verbum« v Košiciach okrem časopisu Verbum vydáva aj hodnotné časové bro-

šúry na pozdvihnutie kresťanskej kultúry a na prehĺbenie náboženského života najmä u učených ľudí. Vykazuje bohatú vydavateľskú činnosť, ktorá je rozdelená na niekoľko edícií. Jazykovú prax pokúsime sa všeobecne zistiť aspoň na 3 knižkách rozličnej edície.

V Brišákovej *Neznámej obete* prichodí si bližšie povšimnúť hneď v nadpise tvar *obeta,* ktorý sa používa v slovenskej spisbe od samých začiatkov. Je to všeobecný tvar v náboženskej literatúre u bernolákovcov a v spojení *obeta omše svätej* sa udržuje po naše dni. Takto aj u Brišáka: sprítomnenie *obety* Kristovej vo sv. omši (16), Kainovu *obetu* Boh odmietol (25) ap. Autor použil zamieňavo aj druhotvar *obeť,* napríklad: Ak sa za *obeť* prinášalo niečo živého (23), večerná *obeť* (52, 69). Aj oslávení majú podiel na tejto *obeti* (78) ap.

S formou *obeta* úzko súvisí aj tvar prídavného mena *obetavý* a podstatného mena *obetavosť:* na vzbudenie ducha *obetavosti* (42). Pri skloňovaní podstatného mena *obeta* robí ťažkosti iba neobyčajný tvar gen. pl. *obiet* a tak sa popri ňom používa aj *obetí:* bez Boha, bez *obetí* (20); zapadá do systému skloňovania *i*-kmeňov, teda v nom. sg. je podľa tvaru *obeť.* Ale sú prípady, že niektoré podstatné mená *a*-kmeňové majú gen. pl. aj na *-í,* napríklad od *koza* je *kôz* popri *kozí.*

V duchu náboženskej tradície kresťanských cirkví upotrebuje sa starý termín *úd,* ktorého podstatu vystihuje smysel, že „sme *údmi* Jeho [Kristovho] tajomného tela" (85). V náboženskom smysle slovo *úd* je na mieste aj v prípade: Sv. omša ctí teda Boha nielen v mene Kristovom, ale i v mene Cirkvi a všetkých jej *údov* ... lebo sme *údmi* Cirkvi, ktorá obetuje (34), sme obetovaní ako *údovia* Cirkvi (39) ap. Keďže v náboženskej sfére celkom vystačíme so slovom *úd,* nebolo potrebné striedať ho so slovom *člen:* Mystické telo Kristovo pozostáva z mnohých *údov, členov* Cirkvi (64). Nenábožensky, po svetsky zneje: My, *členovia* bojujúcej Cirkvi (78). Pre štýl cirkevnej sféry sa pýta: My, *údovia* bojujúcej Cirkvi.

Správne sa ponecháva zaužívaný cirkevný archaizmus *všemohúci:* Vyznávam Bohu *všemohúcemu* (50), ktorý sa začal daromne nahrádzať novším *všemôžúci* a *všemocný.* So stanoviska čisto náboženského pre kresťanskú terminologiu nemali by sme dopúšťať staré pomenovanie sviatkov *Turice* (75) a spolu s ním ani tvar prídavného mena *turičny* (v období vianočnom, veľkonočnom a *turičnom* 58), nakoľko zaň máme dobre priliehavý kresťanský termín *Svätý Duch* a prídavné meno *svätodušný.*

Za náboženský termín možno pokladať aj tvar *tymián* (23, 52, 60), ktorý sa v slovenčine udržuje vplyvom českej cirkevnej reči a bol uvedený aj do Pravidiel slovenského pravopisu. V ľudovej reči počuť len starodávny tvar *temian,* nielen v západoslovenských nárečiach (napr. v nárečí bánovskom), ale i v nárečiach stredoslovenských (porov. Mir. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nárečí

711). Forma *temian* sa dedí od časov Cyrila a Metoda. Aj v starej cirkevnoslovanskej kresťanskej terminologii dala sa prednosť ľudovému tvaru *tъmjanъ/tьmjanъ* (porov. M. Weingart, Rukověť jazyka staroslověnského, sv. 1, Praha 1937, str. 151) a z toho je aj terajšie ľudové *temian.*

Z cudzieho slova je aj termín *paškál* (107), popri ktorom žije v slovenčine aj tvar *paskál* (Bánovce).

Za tvar *tvorčí* v spojení: Príďže, *Tvorčí* Duchu (59) podľa stavby slovenských prídavných mien mali by sme mať tvar *tvorivý* (SR V, 284). Azda tu rozhodovala básnická dikcia, keďže tu ide o pieseň — sekvenciu.

Nedomáci, poslovenčený tvar *tkvie* v spojení: *tkvie* v tom (22) možno nahradiť slovenským tvarom *spočíva,* teda: *spočíva* v tom.

Spojku *„kdežto"* podľa Pravidiel slov. pravopisu treba nahrádzať tvarmi *kým, naproti tomu, ale;* namiesto spojenia: „kdežto" vo sv. omši to koná za nás Kristus a Cirkev (38) má byť: *ale* vo sv. omši.

Príslovka *ročne* pochodí od prídavného mena *ročný* ‚majúci jeden rok' a zato podľa významu opakovaného deja alebo činnosti ‚rok po rok' lepšie by sa hodil tvar príslovky *ročite* od prídavného mena *ročitý.* V spojení: Zo sbierok zvončeka sa tvorí fond, z ktorého farár *ročne* musí vyúčtovať biskupovi (65) lepšie by bolo použiť tvar *ročite.* Za tvar *nedbalosť* v spojení: urážky a *nedbalosti* (67) patrí lepšie *nedbanlivosť* (porov. SR V, 141).

Sloveso *účastniť sa* má v slovenčine väzbu *na niečom* alebo *v niečom.* Autor píše: *účastník* sv. omše aj prijímal (65), hoci aj tu by sme čakali predložkové spojenie: *účastník na sv. omši.*

Za prenesený smysel slovesa *prevádzať* v spojení: Ale toto riešenie môžu prevádzať len ľudia (17) je správne sloveso *vykonávať:* Ale toto riešenie môžu *vykonávať* len ľudia...

Na zdôraznenie sme prevzali český zvrat *v první řadě* a obmenili ho na slovenský výraz „v prvom rade"; zaň má slovenčina pôvodný výraz *na prvom mieste,* ktorý by mal stáť aj v spojení: Táto snaha i nás privedie „v prvom rade" k činnej a vnútornej účasti (17).

S hláskoslovnej stránky je chybný tvar *osvieťuje* (96), za ktorý príde *osvecuje* (tak je i v Pravidlách slov. pravopisu); v staršom tvorení slovies na *-ovať* je ešte zmena *ť* > *c,* napríklad *chytiť-zachycovať.*

Tvar *okädí* (51) je nárečový; spisovne je *okadiť* (a teda *okadí*), podobne ako *kameň* za nárečový tvar *kämeň.*

Osamotená krátka kvantita tvaru *kraľuje* (67) ukazuje, že autor má cit pre prvotnú a náležitú skrátenú kvantitu slovesa *kraľovať,* utvoreného od *kráľ* príponou *-ovať* podobne, ako je *panovať* od *pán.* Podľa Pravidiel slov. pravopisu je už opravovaný tvar *kráľuješ* (91).

So štylistickej stránky žiada sa lepšie upraviť vetu: Treba nám z dobre poznanej náboženskej pravdy vyvádzať praktické uzávery

(16) rozdelením prívlastkov: *Treba nám z náboženskej pravdy, dobre poznanej, vyvádzať* ...

Korektúra a interpunkcia je svedomite vykonaná. Pri letmom čítaní natrafili sme iba na jednu tlačovú chybu: *vericeho* (112) a jednu čiarku. Vnútri vety oddeliť príde každý vokatív s oboch strán, nakoľko predstavuje sám osebe samostatnú vetu a tak aj v modlitbe kánonu miesto: „Prosíme Ťa teda Pane, prijmi smierený túto obetu ...“ (35) má byť: „Prosíme Ťa teda, Pane, prijmi ...“

V katolíckej náboženskej sfére, ako sme sa toho dotkli, používa sa častejšie domáci tvar *obeta*. Čakali by sme ho aj v knihe *O živého Krista v nás* od Št. Hatalu v spojení: prislúcha novozákonným vykonávateľom Kristovej *obeti* (21). Aj na spojení: Všetci sme *údmi* Jeho [mystického Krista] tela (6) je dobre zjavné, že slovo *úd* svojím preneseným smyslom plne zodpovedá ako cirkevný termín na označenie príslušníkov cirkvi a jej duchovných zariadení.

Složený tvar prídavného mena *donebavzatý:* Márie, matky Ježišovej, *donebavzatej* (32), utvorený asi na spôsob zaužívaného cirkevného termínu *nanebevzatie* (Panny Márie), radšej by sa mohol rozviesť: *Márie, matky Ježišovej, vzatej do neba.* Slovesný tvar „dobýjať“ ako taký neobstojí, správne je len *dobíjať* alebo *dobývať.* Do vety: Kráľovstvo božie sa síce „nedobýja“ silou (68) podľa významu patrí tvar *dobývať.*

Sloveso *prevádzať* má len prenesený smysel vo vete: svoju činnosť „prevádza“ organicky (15) a zaň, ako sme to už boli uviedli, bolo by bývalo lepšie položiť sloveso *vykonať:* svoju činnosť *vykonáva* organicky.

Zaiste len podľa chybného tvaru v Pravidlách slov. pravopisu podstatné meno *priemer* dostalo neobvyklý tvar lokálu na *-i* (v priemeri 8), lebo koncové tvrdé *-r* domáceho podst. mena vyžaduje v lok. koncovku *-e* podľa mužských podstatných mien neživotných tvrdého zakončenia. Na to zjavne poukazuje aj český tvar *průměr,* aj naše podstatné meno *polomer,* kde samy Pravidlá ukladajú upotrebovať lokál na *-e* (porov. aj *SR* XIII, 193—4).

Jednotným číslom možno označovať celé kolektívum (*SR* IX, 94) a v takom prípade privlastňovanie sa všeobecne vyjadruje holým genitívnym tvarom, napríklad: V živote *laika* (21), Život *robotníka, roľníka, staviteľa* (24). Podľa toho miesto privlastňovacieho prídavného mena v spojeniach: A „roľníkova“ úloha je vo svete veľká (25), laická zbožnosť ... môže ďaleko prevyšovať „kňazovo“ sviatostné povedomie (21) mal by stáť holý genitív: A úloha *roľníka* vo svete je veľká (25), laická zbožnosť ... môže ďaleko prevyšovať sviatostné povedomie *kňaza.*

Základné sloveso *stačiť* je vlastne synonymum slovesa *stihnúť,* ale upotrebuje sa vo významoch, ktoré vyjadrujú z neho odvodené složeniny *vystačiť, dostačiť.* Takto správne v spojeniach: doterajší

duchovný fond zväčša *nevystačuje* na túto úlohu, Náboženstvo, žité v radoch kňazstva, dnes často *nedostačuje* túžbam laikov (10).

Odchylne od Pravidiel slov. pravopisu autor používa tvar *umiestniť* s vkladným *-n-* vo vete: Otázka, kde sa *umiestni* ťažisko novej Európy... *sa umiestnilo* tam (65). Tu nasledoval úzus hovorovej reči.

Interpunkcia a korektúra je taktiež svedomitá.

Prekladateľ Valentín Kalinay je známy už z iných prekladov. Neradi nachodíme v jeho peknom preklade Hellovej *Vedy* tvar *sebaistý* v spojení: tá *sebaistá* pravda (165). V slovenčine mohli by sme ho vyjadriť opisom: *tá čo najistejšia pravda* (porov. *SR* IX, 187—8). Zjavný český výraz je *predom* vo vetách: Už *predom* má hotovú cestu (42), *predom* mu pripomínal budúcu Kalváriu (127), Sú veci, o ktorých už *predom* môžu mať istotu (154). Tu všade príde domáci predložkový výraz *vopred* (predložka *vo* + akuzatív *pred;* porov. *SR* VIII, 190).

Aj knižný adverbiálny tvar *obzvláštne* vo vete: Tá nevedomosť má tisíc podôb, *obzvláštne* však má jednu podobu (95) bol by sa dal nahradiť domácim slovom *najmä.*

Už sme spomínali základné sloveso *stačiť* s prvotným významom ‚stihnúť' a jeho zloženiny so stránky tematickej. Správne máme zložené vo vete: Pravda *dostačí* na všetko a všetkým (88). Nesprávne je sloveso *stačiť* použité vo vetách: na to *stačí* patriť k staroveku (91), *Stačí* na ktorejkoľvek strane otvoriť akékoľvek dejiny (167); tu všade má byť zložené *postačiť.*

Ani podľa Pravidiel slov. pravopisu, ani podľa ľudovej a hovorovej reči neobstojí tvar prítomného času *ohrozuje* vo vete: Pohanstvo má suseda, ktorý ho „ohrozuje" (9); sem patrí tvar *ohrožuje* od slovesa *ohrožovať.*

Tak sa vidí, že redakcie edícií nakladateľstva Verbum sa zásadne stavajú proti slovesu *znamenať* a všeobecne uplatňujú iba sloveso *značiť:* Čo *značí* chápať? (24), Ohromiť *značí* zasiahnuť bleskom (70) ap.

Nezvyčajné, ale dobre tvorené je adj. *páčivý:* maliar *páčivých* pastorálnych a mytologických scén (75). Takého istého zloženia je aj adjektívum *tvorivý* (70).

Máme tu aj sloveso *patriť* s archaickým významom ‚hľadieť' vo vete: na to stačí *patriť* k staroveku (91). Archaicky vyznievajú aj tvary prítomného času *dýše* (137) od slovesa *dýchať* a *čerpe* od *čerpať.* Je tu domáce sloveso *ihrať sa* s významom ‚zahrávať sa' vo vete: Pretože sa človek nemiluje, *ihrá sa* so svojím nešťastím (112).

Typické slovenské podstatné meno je *výzor,* svojím tvarom deverbatívum od slovesa *vyzerať,* vo vete: Výzory sú veľmi rozmanité (102), za ktoré sa obyčajne kladie novšie *vzhľad.* Také typické slovenské je aj prídavné meno *čudný:* Ľudstvo... *čudným* protirečením

sa jednako žeravo dovoláva života (86). Tvar *čudesný* v spojeniach: *čudesný* blud (93), *čudesný* pohľad (108) je asi rusizmus v slovenčine. Aj adjektívum *náruživý: náruživá* iniciatíva k zlu (148) je bližšie k ľudovej reči ako *vášnivý*. K nemu patrí aj podstatné meno *náruživosť:* Jeden blud plodí veľa bludov... vďaka vzbúreným *náruživostiam* (161).

Adverbium spôsobu *rastúcky* v spojení: blud *rastúcky* tratí to, čo má od neho [pôvodcu] (160) oproti spisovnému tvaru priechodníka *rastúc,* rozšírené o príponu *-ky,* je výraznejšie. Prekladateľ V. Kalinay správne sa pokúsil aktualizovať na spôsob domáceho tvaru *idúcky* tvar *bežiačky:* [blud] *bežiačky* po svete zabudne cestou na toho, kto ho vypustil (160). No nebolo na mieste aktualizovať reč prekladu dialektickým slovesom *mojkať* vo vete: Medzi nejasnosťami, ktoré svet *mojká,* toto, hľa, zmätenie pojmov *mojká* najsväčšmi [!] (111) bez predbežného objasnenia v texte, z čoho by sa dal smysel vychytiť. Podobne aktualizuje aj západoslovenskú príslovku *včuľ* (11, 45) za obvyklý stredoslovenský aj východoslovenský tvar *teraz.*

Pri interpunkcii sme zbadali len jedinú chybu na čiarku: slovom on vraví a rozpráva všetko to, čo je Boh (121), miesto *slovom, on vraví.* Tlačová chyba sa ukazuje v prípadoch: „priemernoťou" (17) miesto *priemernosťou,* „najsväčšmi" (111) miesto *najväčšmi,* „protestana" (165) miesto *protestanta.* *A. Jánošík.*

Rozličnosti

Treba — načim? — V ostatných rokoch niektorí ľudia radi užívajú — aspoň v písme, v reči málo — slovo *načim*. Dnes sa dostáva do učebníc atď. Pred rokmi sa ma v Liptove opýtal gymnazista z vyššej triedy, čo znamená slovo *načim*. Povedal som mu a veľmi sa čudoval, čo je to za slovo. Ja som sa s týmto záhadným slovom stretol veľmi neskoro a nerozumel som mu hneď. Teraz som sa opýtal inteligentnej Bratislavčianky, ako sa jej páči slovo *načim* a ona urobila grimasu a povedala: „Nepáči sa mi, je to také odporné, násilné slovo." V Stodolovej komédii „Keď jubilant plače" je scéna, v ktorej sa reaguje na toto slovo takto: „Prestaň s tým načim, nerád umelé slová." Počul som to na javisku.

Niektorí ľudia píšu — sotva hovoria — ustavične *načim, nenačim* a človek má dojem, že sa tu priamo bojuje proti slovu *treba*, ktoré oni zrejme nepokladajú za dosť slovenské. Fakt je ten, že slovo *treba* je známe na celom Slovensku a rozumie mu každý Slovák. Slovo *načim* sa upotrebuje len na malej nárečovej oblasti a väčšina Slovákov mu nerozumie. Veľmi povážlivé je, keď sa potom takéto slovo nasilu vtláča do učebníc, ktoré sa majú písať jasnou a každému srozumiteľnou rečou. Toto slovo má oprávnenie v krásnej literatúre tam, kde sa má užiť nárečovo sfarbený slovník. Len, prosím, v reči s iným Slovanom nepovedzte *načim*, lebo vám nebude rozumieť. Môžete však každému Slovanovi povedať *treba* a každý vás bude rozumieť, lebo *treba* je všeslovanské slovo. Inak slovko *načim* sa skladá z predpony *na-* a podstat. mena *čin*, teda je správne *na čin*. Koncové *-m* je za *-n* podľa spôsobu južných stredoslovenských nárečí, v ktorých sa hovorí *sem* (sen), *ľam* (ľan) a pod., a naopak *vedien* (vediem) a pod.

Zvrat *načim* bol známy i v starej češtine vo význame ‚treba'.

Ako Lipták by som sa pýtal, prečo sa nepovie *takoj* namiesto *skoro*, veď napr. v slovinčine sa *takoj* hovorí v spisovnej reči a znamená ‚skoro, chytro'? Alebo prečo sa neužíva *sklep* namiesto *obchod*, lebo v Liptove a inde a tiež v Poľsku sa tak hovorí? A takýchto otázok by bolo veľa.

Slovko *načim* väčšina Slovákov nemá rada. Nevnucujme im ho teda! Ako badám, niektorí ľudia sa chcú ním robiť predovšetkým zaujímavými. Zaujímavé je to pre jazykovedného teoretika, ale veľmi málo zaujímavé pre väčšinu Slovákov, ktorí chcú hovoriť a čítať každému srozumiteľnú a prirodzenú, neafektovanú slovenčinu.

J. Stanislav.

Poznámka redakcie. — O slove *načim* písalo sa v našom časopise už niekoľkokrát. Porov. SR VII, 226—33, SR IX, 6—7 a 196—202.

Ženská forma k podst. menu z r i a d e n e c. — V moderných časoch, keď aj ženy sa dostaly z domácností do rozličných zamestnaní a funkcií, často sa vyskytnú ťažkosti s ich pomenovaním a titulmi. Pri niektorých najbežnejších prax sa už ustálila: *učiteľ — učiteľka, profesor — profesorka, lekár — lekárka* a tak i *doktor — doktorka.* Nedávno sa nás pýtali, ako sa tvorí ženský rod k pomenovaniu *zriadenec.* Hoci proti tomuto slovu boly námietky so strany niektorých jazykovedcov, že je nové, neslovenské, prevzaté, predsa len ho potrebujeme na označenie zamestnanca, ktorý nemá postavenie úradníka, ale ani postavenie sluhu. Tvar ženského rodu sa pomerne málo používa, ale v dekrétoch, napr. pri udelení zriadeneckého miesta ženskej osobe, mal by sa upotrebiť.

Keď porovnávame prechyľovanie, t. j. tvorenie ženských tvarov pri iných podstatných menách na *-ec,* zistíme, že sa používa niekoľko prípon. Na prvé miesto by sme mohli postaviť príponu *-ka,* ktorá je pri prechyľovaní všeobecne obvyklá; napríklad: *cudzinec — cudzinka, milenec — milenka* a pri menách obyvateľov, ako *Japonec — Japonka, Slovinec — Slovinka,* veľmi často v nárečiach *Brezovec — Brezovka* (Brezovo), *Zeleňanec — Zeleňanka* (Zelené), *Kalinovec — Kalinovka* (Kalinovo), *Hrabovec — Hrabovka* (Hrabovo) atď. — Na druhom mieste môžeme uviesť častú, i v nárečiach produktívnu príponu *-yňa,* respektíve *-kyňa: poslanec — poslankyňa; veštec — veštkyňa; plavec — plavkyňa* atď. Treba poznamenať, že prípona *-kyňa* vznikla mylnou dekompozíciou, mylným rozložením slov ako *prorokyňa,* kde je prípona len *-yňa,* lebo *-k-* patrí k základu *prorok.* Dnes je prípona *-kyňa* častá i v ľudovej reči, kde sa ňou niekedy nahrádza tvar s príponou *-ka,* napríklad: *Nemec — Nemka,* ľudove i *Nemkyňa.* Iné prípony sú menej časté, ako napr. *verenec — verenica; snúbenec — snúbenica,* alebo *herec — herečka* a podobne.

Pri slove *zriadenec* mohol by sa tvoriť ženský rod na spôsob *cudzinec : cudzinka* alebo podľa vzoru *poslanec : poslankyňa.*

Prípona *-ka* má niekedy aj iný význam, ako napríklad v slove *poistenka, šatenka* atď. Ale v prípadoch, kde nemôže mať dvojaký význam, mohli by sme jej dať prednosť ako všeobecnej prechyľovacej prípone. Preto k slovu *zriadenec* tvar pre ženský rod má byť *zriadenka.*

-ej.

Priezvisko, gen. pl. *priezvisk.* — Naši novinári dnes často nerešpektujú ani najzákladnejšie gramatické poučky. Deň čo deň sa množia chyby proti platným Pravidlám slovenského pravopisu. Hoci už každý žiačik v škole sa učí, že v gen. pl. podstatných mien vzoru *mesto* nesmú za sebou nasledovať dve dlhé slabiky (druhá sa skracuje), zato v denných časopisoch neraz čítame napr. od subst. *priezvisko* gen. pl. „priezvísk" miesto správneho *priezvisk.* Odôvodnenosť krátkej koncovej slabiky vidieť najlepšie z porovnania s podobnými slovami. Zatiaľ čo je napr. *smetisko — smetísk, ohnisko — ohnísk* a pod., od *krídlo* je *krídel* (nie „krídiel"), *zemiačnisko — zemiačnísk* (nie „zemiačnísk") a tak isto príde *priezvisko — priezvisk.* Vo vete, ktorú sme čítali v Čase III, čís. 184, str. 1, malo byť: zorganizujeme takýto súpis *priezvisk* na prinavrátenom území (nie: súpis „priezvísk"). *Sjo.*

Šatenka. — Príponou *-ka* sa dnes tvoria obyčajne i pomenovania lístkov, ktoré majú úlohu poukážok v prídelovej sústave verejného zásobovania. Daktoré takto tvorené slová sú známe už dávnejšie, najmä z obchodnej korešpondencie, ako *zmenka, potvrdenka, poistenka, složenka, vstupenka.* Slovom *dovolenka* označoval sa pôvodne list, ktorým sa potvrdzuje dovolenie opustiť kasárne alebo zamestnanie, ale dnes sa často používa miesto tvaru *dovolená.* Slová na *-enka* pôvodne sa tvoria od slovies na *-iť: potvrdiť, poistiť, složiť, vstúpiť, dovoliť,* a to priamo od slovesných podstatných mien a príčastí: *dovolenie, dovolený — dovolenka.* Podľa nich napodobnením vznikly tvary, ako *tabačenka, chlebenka, šatenka.*

Takéto tvary nepokladajú sa za nesprávne všetky, lež iba tie, ktoré sú tvorené od nesprávneho základu, alebo sa im dáva nesprávny význam. Napríklad slovo „jazdenka" v slovenčine by mohlo mať len význam lístku, ktorým sa povoľuje jazda na koni, ale nie vo význame ‚cestovný lístok'. No priveľké množstvo slov, tvorených na spôsob *šatenka,* je neželateľné, lebo by to bolo ich znehodnotenie: dostaly by všetky príchuť umelých fabrikátov úradných. I pri pomenovaní nových vecí žiada sa u nás rozmanitosť, ako prináša so sebou sám život, nie uniformita, všetko na jedno kopyto. *-ej.*

Eritrea, gen. sg. *„Eritree"?* — Ženské substantíva cudzieho pôvodu, zakončené na *-ea (idea)* a *-ua (kongrua),* kážu Pravidlá slovenského pravopisu (str. 83) skloňovať podľa vzoru *ryba.* Ich skloňovanie je celkom pravidelné, len v dat. a lok. sg. majú pádovú koncovku *-i (o idei, v kongrui)* oproti pravidelnej koncovke *-e* ostatných substantív tohto vzoru *(o rybe, o žene).* V gen. sg. príde teda pádová koncovka *-y (idea — idey)* a tak aj od miestneho názvu *Eritrea* v gen. príde tvar *Eritrey* (obyvatelia *Eritrey),* a nie „Eritree", ako začínajú písať v našich časopisoch. *a.*

Výslovnosť mena *Timrava.* — Pri nedávnych oslavách osemdesiatych narodenín národnej umelkyne Boženy Slančíkovej-Timravy bolo počuť vo verejných prejavoch dvojakú výslovnosť jej spisovateľského mena. Slabika *t* a *i* vyslovovala sa raz s mäkkým *ť*, inokedy s tvrdým *t:* „ťimrava" i „timrava". A tak vzniká otázka, ktorá výslovnosť je správna.

Terajší slovenský pravopis nám tu nedáva jasnú odpoveď. Slabika, v ktorej sa má tvrdo vysloviť *t* pred *i*, píše sa s ypsilonom, ako napríklad: *ty, tykať, dotyk, dotýkať sa, týkať sa, tyč, tylo, týždeň, ostýchať sa* a tak ďalej. No máme v slovenčine mnoho slov cudzieho pôvodu, hoci už i zdomácnely, čo sa píšu s mäkkým *i*, ale *t* pred ním vyslovuje sa tvrdo. Napríklad: *titul, tiger, tinktúra, aktívny, kolektív, gramatika, adjektívum, nominatív, genitív* a tak ďalej. Osobitnú skupinu prípadov tvoria osobné mená, ako *Timotej, Titus, Martin* (popri výslovnosti „marťin"), *Leontína* a podobne, kde slabika *ti* sa vyslovuje obyčajne tvrdo.

Kedysi v slovenčine mohlo sa spájať predné *i* len s mäkkými alebo so zmäkčenými spoluhláskami. Po tvrdom *t* bolo vždy len tvrdé *y*, ktoré sa vyslovovalo v tom čase i v slovenčine asi tak ako dnes v ruštine. No časom tvrdé a mäkké *i* v slovenčine splynulo, a okrem niektorých nárečí, vyslovuje sa dnes jednako. Keď si osvojujeme jednotlivé slová so slabikou *ti*, naučíme sa ich hneď aj vyslovovať. Pri čítaní sa nám výslovnosť potom automaticky vybavuje.

Spisovateľské meno *Timrava*, ako je známe, pochodí z mena studničky pri Polichne (Cimrava) a z mena vrchu (Timravský vrch) v novohradskom kraji. Tieto mená súvisia so slovami *temný, temrava, temravý*, kde sa vyslovuje pred *e* mäkké *ť*. Na túto súvislosť sa zväčša zabúda a meno *Timrava* zaraďuje sa neprávom do skupiny cudzích mien, ako *Timotej, Titus, Martin* a podobne. Takto si vysvetlíme, prečo niektorí ľudia vyslovujú začiatočné *ť* v mene Timrava tvrdo.

Meno *Timrava* má domáci základ i v stredoslovenskom nárečí novohradskom. Správna je teda výslovnosť *Ťimrava*, s mäkkým *ť* na začiatku, ako vyslovujeme vo všetkých domácich slovách *ť* pred *i*.

ej.

Šarža, dat. pl. *„šažám"*, lok. pl. *„šažách"?* — Cudzie podstatné meno *šarža*, ktoré u nás už celkom zdomácnelo, skloňuje sa celkom pravidelne podľa vzoru *ulica*, a nie podľa *ryba*. V gen. sg. je teda tvar *šarže* (ako *ulice*) a tak je i v nom. a ak. pl.; v gen. pl. je *šarží* (ako *ruží*), dat. je *šažiam* (ako *uliciam*), lok. *šažiach* (ako *uliciach*). Koncová slabika podstatných mien tohto vzoru v dat. a lok. pl. sa kráti len vtedy, ak pred koncovou slabikou je dlhá samohláska v slabike bezprostredne predchádzajúcej: napr. *svieca — sviecam, sviecach; pieseň — piesňam, piesňach.* V tomto smysle príde opraviť tvar lok. pl. „šažách" v románe Jozef Mak od Hronského

na str. 178; namiesto: Že sa nevyznal [Jozef Mak] v čudných „šaržách", to ho mýlilo iba na chvíľu má byť: Že sa nevyznal v čudných *šaržiach,* to ho mýlilo iba na chvíľu. *Sjo.*

Ministerka. — Nedávno dostala sa na ministerské kreslo po prvý raz v našich dejinách žena. Hoci ženy v rozličných zamestnaniach a funkciách nie sú dnes už zriedkavým zjavom, predsa len tu vznikly niektoré otázky, medzi nimi aj otázka jazyková, ako pomenovať túto novú funkcionárku štátu v slovenčine i v češtine. Bolo treba utvoriť nové slovo. Zaujímavé bolo pozorovať, ako tu ľudia hľadali a rozmýšľali.

Každý z nás má vo svojom jazykovom povedomí slová usporiadané podľa tvaru alebo podľa významu do kategórií, skupín. Takéto skupiny nájdeme i pri pomenovaniach ženských bytostí. Pre niektoré z nich máme slová rozdielne od mužských, ako napríklad pri pomenovaniach rodinných vzťahov: *muž — žena, otec — matka, brat — sestra, strýc — teta* a podobne. Tak je to i v ríši zvierat, pokiaľ sa delia podľa rodu: *kôň — kobyla, kohút — sliepka, kocúr — mačka* a podobne.

Znak ženského rodu je *-a,* ktoré niekedy samo vystupuje ako prechyľovacia prípona, napríklad: *sused — suseda* (popri *susedka*), *kmotor — kmotra* a podobne. Zriedka popri titule *magister (farmácie)* vyskytuje sa i titul *magistra,* ale tu je i shoda s latinčinou, odkiaľ je slovo prevzaté. V českom prostredí vyskytol sa návrh, aby sa analogicky, obdobne podľa tvaru *magistra* utvoril i názov „ministra". Ale taký tvar sa neujal ani v češtine ani v slovenčine.

Častá je i prípona *-yňa* alebo *-kyňa,* napríklad: *prorok — prorokyňa, sudca — sudkyňa, poslanec — poslankyňa, veštec — veštkyňa, plavec — plavkyňa.* Sem by bolo možné zaradiť i slovo *minister* — „ministryňa" alebo „ministerkyňa", ako sme čítali v istom časopise. Ale na rozdiel od češtiny, kde vítajú tvar *ministryně,* v slovenčine sa takýto tvar neujal.

Najčastejšia prechyľovacia prípona je *-ka* v domácich i v cudzích slovách, napríklad: *učiteľ — učiteľka, priateľ — priateľka, krajčír — krajčírka, predavač — predavačka, pisár — pisárka, úradník — úradníčka;* podobne *profesor — profesorka, doktor — doktorka, inžinier — inžinierka, filozof — filozofka* a podobne. Do tejto skupiny slov celkom prirodzene zaradilo sa v slovenčine aj slovo *minister — ministerka.* Prípona *-ka* je podľa toho v slovenčine najčastejšia. Túto príponu odporúčame i na prechýlenie tvaru *zriadenec — zriadenka* na spôsob tvarov *cudzinec — cudzinka,* hoci prípona *-ka* v slovách typu *poistenka, šatenka* má aj iný význam.

Teoreticky možno utvoriť od každého podstatného mena mužského rodu i ženský tvar. Ale takýto tvar stane sa skutočným slovom len vtedy, keď je potrebný na pomenovanie novej veci a keď sa u príslušníkov jazyka naozaj ujme. *ej.*

Troma, či „tromi"? — Náš rozhlas v pokonnom čase občas používa popri inštr. tvare *troma* i nepotrebný druhotvar „tromi", čo je v rozpore s úradne platnými a záväznými Pravidlami slovenského pravopisu. V spisovnej slovenčine sú opodstatnené len tvary *dvoma* (nie „dvomi") a *troma* (nie „tromi"), ale už *štyrmi, piatimi* atď. Takéto tvary predpisoval už Ľ. Štúr vo svojej Nauke reči slovenskej (str. 156): *dvoma, troma* (od *dvaja, dva; traja, tri* — teda pre rod mužský) a *trima* (pre rod ženský a stredný), ale už *štirmi, pjatimi* atď. (str. 157). Takto písal i Jozef M. Hurban napr. v liste, adresovanom Danielovi Slobodovi (r. 1846): Slovensko pred *trima* rokmi (porov. SMS II, 83).

Spisovatelia i denná tlač temer bez výnimky rešpektujú v tomto prípade nielen platné Pravidlá, ale i úzus a používajú tvar *troma*. Napríklad: Pred *troma* dňami som bol porotcom (Tolstoj, Vzkriesenie 169), Čaká toho s tými *troma* koňmi (Figuli, Tri gaštanové kone 118), Situácia v Maďarsku bola preskúmaná *troma* stranami (Čas IV, čís. 134, str. 1) a pod.

Boly pokusy odôvodniť inštr. tvary „dvomi" a „tromi" snahou po vyrovnaní s inštr. číslovkami od *štyri* vyššie. Ale i keby toto odôvodnenie bolo z praktických príčin prijateľné, kým platia terajšie Pravidlá slovenského pravopisu, treba sa pridržať len tvarov *dvoma* a *troma*, ako ich tieto Pravidlá uzákoňujú. *Sjo.*

Náradiareň? (M. H., Sv. B.) — Príponou *-eň* tvoria sa nomina loci od substantív činiteľského významu, alebo od denominatív, ktoré označujú zamestnanie osôb a končia sa príponou *-ár*. Podľa toho substantívum *náradiar* označuje zamestnanie človeka, ktorý sa zaoberá výrobou náradia, a miesto, kde túto činnosť vykonáva, je *náradiareň*, ako napríklad *pekáreň, skláreň, uhliareň*. Miesto, kde odkladáme náradie, je *skladište* alebo presnejšie *skladište náradia*. Ak je však potrebné v názve užiť jedno slovo, možno názov utvoriť podľa češtiny, a to substantívum *náraďovňa*. V češtine tento názov označuje skladište náradia, napríklad telocvičného.

Podsvečnik, svečnik? — Lat. *torticium*, tal. *la torcia*, je podstavec so zažatými sviecami, ktorý v katolíckej liturgii drží cerifer na „Sanctus" pri vstupe do presbytéria. Latinský názov súvisí s adjektívom *tortilis* ‚krútený, točený' a vystihuje sa týmto názvom podoba tohto podstavca. Keďže v slovenčine nemáme pre tento druh podstavca osobitné pomenovanie, postačí latinské *torticium* nazývať *podstavec*. Prípona *-ník*, ktorou sa v slovenčine tvoria niektoré substantíva, vznikla spojením pôvodného sufixu *-ík* s adjektívnym tvarom na *-ný*. Napríklad *dymný — dymník, kvetný — kvetník, popolný — popolník*. Podobne od slovesa *svietiť*, ku ktorému máme napríklad adjektívum *priesvitný*, je utvorené substantívum *svietnik*. Podľa toho tvary „sviečnik", „podsviečnik" sú nenáležité, lebo od

substantíva *sviečka* je náležite odvodený adjektívny tvar *sviečkový*, a nemožno ich užiť vo význame latinského *torticium*.

Sarkofag — sarkofág. — Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uzákoňujú písanie v koncových slabikách slov, ktoré majú zakončenie gréckeho pôvodu *-fag*, bez dĺžky. Náležitý by bol tvar *sarkofag*, lenže v dnešnej výslovnosti prejavuje sa v tomto slove kolísanie. To sa uplatnilo aj v pravopisnom slovníčku Pravidiel. Henrich Bartek v knihe *Správna výslovnosť slovenská* uvádza vyslovovanie s dlhým *-á-*.

Jozafat — Jozafát. — Biblické meno *Jozafat*, hebrejsky *Jehó šafat*, a grécky *Ἰωσαφάτ* píše sa aj v slovenčine s krátkou slabikou *-fat*.

Argentína, Augustín, Byzantínec, Palestína. — V uvedených menách vyslovuje sa skupina hlások *-ti-* tvrdo. (Porov. Henrich Bartek, *Správna výslovnosť slovenská.*) Cudzie slová, pokiaľ nesplynuli s domácim úzom, zachovávajú tvrdú výslovnosť.

Výslovnosť l-ových participií. — V moderných jazykoch popri spisovnej norme a dialektoch vytvoril sa hovorový jazyk, ktorý sa v podstate pridŕža pravidiel spisovného jazyka, ale v niektorých veciach vytvára si odchýlky. V slovenčine práve výslovnosť spoluhlásky *l* v *l*-ových participiách ako bilabiálne *ų* využíva sa pre odlíšenie hovorového jazyka. Teda túto formu, známu aj v nárečiach, pokladáme za hovorovú. V spisovnej výslovnosti sa aj v týchto prípadoch žiada vyslovovať *-l*, napr.: *bol, dal, padol, kupoval* ap. (nie: „bo**ų**“, „da**ų**“, „pado**ų**“, „kupova**ų**“ ap.). *L. Č.*

POZNÁMKA REDAKCIE.

Z technických príčin Slovenská reč bude vychodiť od septembra do júna. Z toho dôvodu i tento ročník končíme tak, že čísla 7—8 a 9—10 vychádzajú až r. 1948. Nový ročník začne vychodiť od septembra.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Martine.
Toto dvojčíslo vyšlo v apríli 1948.